

Lapsikansalaisuus 2000-luvun aapisissa

Helsingin yliopisto
Käyttäytymistieteellinen tiedekunta
Opettajankoulutuslaitos
Luokanopettaja
Pro gradu -tutkielma
Kasvatustiede
Joulukuu 2014
Kauppi Eveliina

Ohjaaja: Jari Salminen

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Käyttätymistieteellinen		Laitos - Institution - Department Opettajankoulutuslaitos	
Tekijä - Författare - Author Eveliina Kauppi			
Työn nimi - Arbetets titel Lapsikansalaisuus 2000-luvun aapisissa			
Title Childcitizenship in 21 st century ABC-books			
Oppiaine - Läroämne - Subject Kasvatustiede			
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Pro gradu -tutkielma / Jari Salminen		Aika - Datum - Month and year 12/2014	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 55 s + 7 liites.
Tiivistelmä - Referat - Abstract <p>Aiemman aapistutkimuksen mukaan aapinen on väline, jolla integroidaan lapsi vallitsevaan kulttuuriin. Aapisen opetuskertomuksissa esitellään kansalaisen mallia eli rakennetaan lapsikansalaista. Lapsikansalaisuus on jatkuvasti ajassa uudelleen muotoutuva ilmiö. Esimerkiksi vuosien 1960–2000 aikana sukupuoli aapisen lapsikansalaista määrittävänä tekijänä on heikentynyt ja yhä enemmän samat piirteet ovat leimallisia aapisen hahmoille sukupuolesta riippumatta. Aapisen ympäristö on avartunut kotipiiristä ja laajentunut vieraat kulttuurit kattaviksi sekä tuonut uusia vaatimuksia lapsikansalaisuudelle. Tutkielmassani keskityn analysoimaan 2000-luvun aapisten ja opettajanoppaiden kertomusten rakentamaa lapsikansalaista. Lisäksi analysoin sitä, kuinka hyvin aapisissa rakentuva lapsikansalainen vastaa 2000-luvun viranomaisdokumenttien pohjalta määritettyä lapsikansalaisuutta.</p> <p>2000-luvun lapsikansalaisen piirteet kokosin 2000-luvulla julkaistujen kansainvälisten ja kansallisten viranomaisdokumenttien ja tutkimusten pohjalta. Tutkimani viranomaisdokumenttien mukaan 2000-luvulla tyypillisiä lapsikansalaisen piirteitä olivat <i>yritteliäisyys</i>, <i>suvaitsevaisuus</i>, <i>kuluttajuus</i>, <i>diginatiivius</i>, <i>sukupuolisensitiivisyys</i> ja <i>ympäristötietoisuus</i>. Nämä piirteet muodostivat kuusi tutkimuskategoriaa, joiden suunnassa aapisten ja opettajanoppaiden tekstien analyysi suoritettiin. Tutkittaviksi aapisiksi valitsin kolme aapista, yksi jokaiselta 2000-luvulla aapisia julkaisseelta kustantajalta. Lisäksi aineistona olivat tutkittavien aapisten syksyn opettajanoppaat. Tutkimusaineiston analyysin toteutin lähilukuna. Lisäksi haastattelin erästä kokenutta aapiskirjailijaa Delfoi-menetelmän tavoin useamman kerran. Ensimmäisessä haastattelussa aapiskirjailija kommentoi viranomaisdokumenttien pohjalta luomaani 2000-luvun lapsikansalaista ja tutkimuskategorioita sekä kertoi aapisen tekemisen mahdollisuuksista ja rajoitteista. Toisessa haastattelussa hän kommentoi tutkielman tuloksia.</p> <p>Kaikki kuusi tutkimuskategoriaa esiintyivät tutkittavien aapisten ja opettajanoppaiden teksteissä. Kaikissa aapisissa <i>yritteliäisyys</i> sai runsaasti, ja <i>kuluttajuus</i> vähän huomiota. Muiden tutkimuskategorioiden painotukset vaihtelivat rajusti aapisittain. Tulosten mukaan tutkittavat aapiset rakentavat kukin omanlaistaan lapsikansalaista. Osassa aapisista lapsikansalaisen kasvattaminen kuitenkin korostuu toisia enemmän. Vain yksi tutkittavista aapisista vastasi hyvin viranomaisdokumenttien rakentamaa lapsikansalaista.</p>			
Avainsanat - Nyckelord Aapinen, aapistutkimus, oppikirja, lapsikansalaisuus, yhteiskunta, 2000-luku			
Keywords ABC-book, studies of ABC-books, textbook, childcitizenship, society, 21 st century			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / E-thesis (opinnäytteet)			<i>ethesis.helsinki.fi</i>
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Behavioural Sciences		Laitos - Institution - Department Teacher Education	
Tekijä - Författare - Author Eveliina Kauppi			
Työn nimi - Arbetets titel Lapsikansalaisuus 2000-luvun aapisissa			
Title Childcitizenship in 21 st century ABC-books			
Oppiaine - Läroämne - Subject Education			
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Master's Thesis / Jari Salminen		Aika - Datum - Month and year 12/2014	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 55 pp. + 7 appendices
Tiivistelmä - Referat - Abstract <p>This thesis assumes that ABC-book reflects the society's worldview through its narratives. These narratives express also the desired characteristics of <i>childcitizen</i>. The previous ABC-studies have shown that during the years from 1960 to 2000 the factors that determine childcitizenship in ABC-books have changed. Now gender does not determine the childcitizen and the same characteristics describe both girls and boys in ABC-books. The milieu of ABC-books has broadened from homeland to abroad and other cultures have taken place in ABC-books. This milieu change brings new demands for childcitizens cognitions and agency. The focus of this thesis is to define which are the characteristics that determine the childcitizenship in 21st century ABC-books and complimentary teachers guides. I also compare these characteristics to those produced in the carefully selected research and authority documents published in 21st century.</p> <p>In those carefully selected research and authority documents published in 21st century, the characteristics that determine childcitizenship were <i>entrepreneurialism</i>, <i>tolerance and multiculturalism</i>, <i>consumerism</i>, <i>IT and media utilizing</i>, <i>gender sensitivity</i> and <i>awareness of environmental issues</i>. These six characteristics became the six research categories used in the analysis of ABC-books and teachers guides. The research material consisted of three ABC-books and complimentary teacher guides published in 21st century. The analysis of research material was executed with close reading. In addition, one experienced ABC-book writer was interviewed twice according to Delphi research method. In the first interview the ABC-book writer commented on the research categories and told what is it like to write ABC-books. In the second interview the ABC-book writer commented on the results of the analysis.</p> <p>All research categories occurred in the research material. <i>Entrepreneurialism</i> appeared in several stories and <i>consumerism</i> appeared in few stories in every ABC-book. The appearance of other categories varied drastically. According to the results every ABC-book determines and embodies different kind of childcitizenship. Some ABC-books concentrate on embodying childcitizen more than others. Only one ABC-book with its embodied childcitizenship was equivalent with the childcitizen determined in the research and authority documents published in 21st century.</p>			
Avainsanat - Nyckelord Aapinen, aapistutkimus, oppikirja, lapsikansalaisuus, yhteiskunta, 2000-luku			
Keywords ABC-book, studies of ABC-books, textbook, childcitizenship, society, 21 st century			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited City Centre Campus Library/Behavioural Sciences/Minerva – Helda/E-thesis			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

Sisällys

1	JOHDANTO	1
2	LAPSIKANSALAIKUUS	4
2.1	Muuttuva lapsuus	4
2.2	Yksityinen ja yhteisöllinen kansalaisuus	6
2.3	2000-luvun lapsikansalainen	7
3	AAPINEN TUTKIMUSKOHTENA	11
3.1	Aapinen on oppikirja	11
3.2	Aapistutkimusta	15
3.3	Tutkittavat aapiset	17
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	19
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	22
5.1	Tutkimusmenetelmä	22
5.2	Aineiston valinta	25
6	TUTKIMUSTULOKSET JA NIIDEN TULKINTAA	26
6.1	Sukupuolisensitiivisyys	26
6.2	Yritteliäisyys	33
6.3	Suvaitsevaisuus	35
6.4	Ympäristötietoisuus	38
6.5	Media ja diginatiivius	41
6.6	Kuluttajuus	43
6.7	Yhteenvetoa: aapisten lapsikansalaiset	45
7	LUOTETTAVUUS	49
8	POHDINTAA	52
	LÄHTEET	56
	LIITTEET	63
	TAULUKOT	65

1 Johdanto

Tämän tutkielman mielenkiintona on oppikirjojen sisältämä kasvatusmateriaali. Kasvatus on keskeistä nimenomaan alkuopetuksessa ja sen oppimateriaaleissa, siksi olen rajannut tutkittaviksi oppikirjoiksi aapiset. Aapista käytetään alkuopetuksessa runsaasti, eikä sen sisältämä eksplisiittinen ja implisiittinen kasvatusmateriaali ole sen vuoksi yhdenmukaista. Lisäksi aapinen on usein lapselle erityinen ja ensimmäinen koulukirja (Koski 2001). Aapinen avaa oven aikuisten maailmaan, sisältäähän se avaimet lukutaidon oppimiseen. Lukutaito on yhteiskunnassamme välttämätön kansalaistaito, mutta oleellista on kysyä mitä muuta kansalaisena olemisen tavoista aapinen lapselle välittää.

Lukutaidon opettamisen lisäksi aapinen on valjastettu välineeksi, jolla lapsi integroidaan ympäröivään kulttuuriin ja valmistetaan sen odotuksiin (Kotkaheimo 2002, 68–77). Sosialisatiota tavoitellaan aapisen opetuskertomusten avulla, joilla on perinteisesti ollut kasvatuksellisia päämääriä (mm. Kotkaheimo 2002; Koski 2001; Laine 2002; Aapiskirjailija 2014a). Kasvatukselliset tavoitteet sekä aapisen funktio ja kertomukset ovat aiempien tutkimusten mukaan kuitenkin muuttuneet yhteiskunnan muutosten mukana (Kotkaheimo 1989; Koski 2001; Laine 2002).

1900-luvun alkupuolella aapisten moraaliset opetukset nojasivat pitkälti luterilaiseen hyveellisyyteen. Hengelliset hyveet kuten kunnioitus vanhempia kohtaan sekä kiusauksista puhdas sydän kuuluivat hyvän lapsen ominaisuuksiin. (Koski 1999, 26, 29, 32.) Hyveiden mukaan elämistä voimistettiin radikaaleilla kertomuksilla tottelemattomuuden seurauksista ja kurituksesta (Laine 2002, 82–90). Näin lapselle esiteltiin toivotut ja siihen suhteutuvat ei-toivotut käytöstavat (vrt. Douglas 2000). Yhteiskunta, ”maallisuus”, asetti myös omat sukupuolen mukaiset vaatimuksensa hyvästä lapsesta. Aapisen kertomukset sijoittuivat maaseudulle lasten kotipiiriin. Lasten paikka ja ominaisuudet määrittyivät siis pitkälti toimeentulon ja omaa sukupuolta edustavan vanhemman ympärille. (Laine 2002, 80–82.)

Tytön tärkeimmät ominaisuudet liittyivät tulevaisuuden äitiyteen ja lasten kasvattamiseen, kotiin ja hurskauteen. Vain hengellinen, huolellinen, siisti ja itsensä hallitseva nainen oli sopiva kasvattamaan kansakunnan tulevia jäseniä. (Koski 1999, 29, 31.) Sen si-

jaan hyvä poika määrittyi tekojensa perusteella. Poika oli urhoollinen ja omasi korkean moraalin. Poika määrittyi tulevaisuuden tehtäviensä mukaan kodin ulkopuoliseen maailmaan: työntekoon ja isänmaahan. Tytön ja pojan erottivat yksityiset ja julkiset toiminnot sekä sisäiset ja ulkoiset ominaisuudet. (Koski 1999, 33, 34.)

1960-luvulla aapisten hengellisyys korvautui yhteiskunnan arvoilla ja arvostuksilla. Kasvatuksen perustana olivat yksilöllisyyden lisäksi yhteiset säännöt ja solidaarisuus. (Koski 1999, 35–36.) Aapisissa korostui yhteiskunnan harmonia ja yhteisöllisyys, joka tuotiin esiin kertomuksina ystävydestä. Ystävydestä poikkeaminen, ilkeys ja kiusaaminen, nähtiin epäsoveliaana ja sen tuli herättää lapsi pohtimaan omaa käytöstään. Näin reflektoinnista tuli kansalaisen moraalin perusominaisuus. (mt. 37, 39.) Samalla aapisen kertomusten miljöö laajeni kaupunkiin. Tekniikan ihannoitiin lisäksi kaupungin ihannointia ja samalla maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelu aapisissa väheni. (Kotkaheimo 1989, 306–307; Kotkaheimo 2002, 46–56; Laine 2002, 102–110.) Hiljalleen etenevän kansainvälistymisen mukana lasten oletettiin tietävän isänmaan lisäksi myös muista kulttuureista ja niitä esiteltiin enenevässä määrin aapisen kuvissa ja kertomuksissa (Laine 2002, 114–116, 126–132; Minde 2008).

Kun tasa-arvosta tuli yhteiskunnan ideaali, sukupuolistereotyytiat vähentyivät opetus-suunnitelman arvopohjan mukaisesti oppikirjojen teksteistä, myös aapisista (Koski 1999, 39). Nyt myös äiti siirtyi aapisen kertomuksissa kotoa työelämään ja isä sekä pojat autoivat kotitöissä (mt. 40, 41). Samalla kasvatustajattelu muuttui progressiivisempaan suuntaan. Lapsi nähtiin tasa-arvoisena, ajattelevana ja tuntevana yksilönä, joka otettiin kasvatuksessa huomioon. Tuula Gordonin ja Elina Lahelman (1992, 318) mukaan sukupuolten häivyttäminen opetussuunnitelmatekstistä ei kuitenkaan häivyttänyt niitä koulusta. Uudemmat oppikirjatutkimukset (esim. Palmu 1992, 2003; Koski 1999; Tainio & Teräs 2010) lisäksi osoittavat, että sukupuolet elävät edelleen vahvoina myös oppimateriaaleissa.

1990-luvun aapisissa moraaliset kertomukset olivat jo selvästi vähentyneet ja ideaali hyvästä lapsesta kadonnut. Tilalla oli kuvauksia abstraktista hyvästä maailmasta, johon edelleen liittyi yhteisöllisyys ja mies elämänpuitteiden ylläpitäjän sekä nainen sen sisälön, lämmön, tuottajana. (Koski 1999, 45, 46.) Ihmisten tilalla aapisen kertomuksissa seikkailivat nyt myös fantasiahahmot. Vaikka realistisia hahmoja, siis naisia/miehiä ja

tyttöjä/poikia, esiintyikin likimain sama määrä, oli maskuliinisten fantasiahahmojen määrä aapisten kuvissa hurjasti feminiinisiä fantasiahahmoja suurempi. Feminiinisiin hahmoihin liitettiin myös useammin kotiin ja hoivaamiseen liittyviä ominaisuuksia, kun taas maskuliinisiin hahmoihin työelämään ja harrastuneisuuteen liittyviä ominaisuuksia. (Palmu 1992, 306, 311.)

Lapsi-ihanne eli lapselta odotettavat piirteet, ominaisuudet ja käytös, liittyvät vahvasti siihen, mitä kasvavalta lapselta odotetaan. Aiemmasta tutkimuksesta (esim. Koski 2001; Laine 2002) on tulkittavissa, että aapisessa rakennetaan ideaalia kansalaista, tässä tapauksessa *lapsikansalaista*, kertomuksien ja kuvituksen välityksellä. Lapsikansalaisuus ja sen ominaisuudet ja odotukset ovat aiemmin kummunneet luterilaisuudesta ja myöhemmin maallisesta yhteisöllisyyden aatteesta. Lisäksi lapsikansalaisuuden muodot ovat määrittäneet vahvasi sukupuolen mukaan. Nyt kuitenkin näyttää siltä, että konsensus aapisen lapsikansalaisen olemuksesta on rikkoutumassa.

Tässä tutkielmassa perehdyn aapisiin ja niitä tukeviin opettajanoppaisiin. Mielenkiinnon kohteena on se, millainen lapsikansalainen 2000-luvun aapisten kertomusten välityksellä rakentuu. Pohdin sitä, millaiset 2000-luvun lapsikansalaisen vaatimukset ovat viranomaisdokumenttien mukaan sekä sitä, miten aapisen rakentama lapsikansalainen vastaa tätä viranomaisdokumenteista nousevaa lapsikansalaisen määritelmää. Lisäksi pohdin sitä, millä lailla aapisen lapsikansalaisen ihanne on aiempaan tutkimukseen nähden muuttunut. Peilaan tutkielman löydöksiä myös erään kokeneen aapisen tekijän näkökulmaan aapisen sisällön luomisesta ja yhteiskunnan vaatimukseen vastaamisesta.

2 Lapsikansalaisuus

Tämän tutkielman kannalta olennaisin käsite on *lapsikansalaisuus*. Lapsuus ja kansalaisuus ovat monimutkaisia käsitteitä, joiden kattavuus ja sisältö on jatkuvassa muutoksessa. Lapsuuden ja kansalaisuuden käsitteet ovat luonteeltaan universaaleja. Näiden käsitteiden painotukset ja vivahteet kuitenkin muuttuvat ja määrittyvät aina ajassa ja kulttuurissa erilaisiksi (Alanen & Bardy 1990, 9). Näiden ajallisten ja kulttuuristen muutosten tarkastelu on olennaista lapsikansalaisen käsitteen hahmottamiseksi.

2.1 Muuttuva lapsuus

Lapsuuden käsite on muuttunut 1900-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien. Pitkän prosessin aikana lapsuus ja sen tutkimus on saanut vaihtelevasti enemmän ja vähemmän painoarvoa. Lapsuus luonnollisesti esiintyvänä kategoriana on vaihtunut modernistiseen ja luotuun lapsuuden tai lapsuuksien konstruktion (Alanen 2001). Lapsuuden konstruktioita voi hahmottaa kolmen lapsuuden kertomuksen kautta. Taantumiskertomus näkee modernin lapsuuden lapsen autonomian ja päätäntävällän taantumisena, kun taas edistyskertomus pitää modernia lapsuutta lapsuuden parhaana mahdollisena muotona. Kolmas kertomus pitää modernia lapsuutta lapsuuden päättymisen alkuna. (Alanen & Bardy 1990, 10–11.) Kaikissa kertomuksissa moderni lapsuus muodostuu lapsen, perheen ja valtion väliseksi suhteeksi, joka on yhtä aikaa juridinen, yhteiskunnallinen ja taloudellinen (Tuomaala 2004, 23).

Hugh Cunningham (2006) esittelee modernin lapsuuden kehittymistä ja ristiriitaisuutta Britanniassa. Vielä 1900-luvun alkupuolella lapsen velvollisuus oli osallistua perheen elättämiseen, jolloin työnteko ja itsenäistyminen aloitettiin varhain. Toisen maailmansodan jälkeen kasvatusta on kuitenkin määrittänyt vanhemman uhrautuvuus. Lapselle haluttiin antaa parempi elämä kuin vanhemmalla itsellään oli ollut. Taskuraha teki nuoresta vapaamman kuluttajan, mutta koulun keskeyttäminen ja itsenäistyminen työnteon avulla oli yhä hankalampaa. Pidentyvä lapsuus aiheutti ristiriitoja: nuori tiesi enenevissä määrin omat oikeutensa ja toiveensa, mutta ymmärsi olevansa riippuvainen vanhemmistaan ja heidän toiveistaan. Nuoren työ oli nyt koulu, joka näyttäytyi valtion ja vanhempien liittoumana, jossa nuorella ei ollut omaa ääntä. (Cunningham 2010, 214–237; Alanen & Bardy 1990, 14, 42–47.)

Suomessa lapsuuden käsite tuli mukaan yhteiskunnalliseen puheeseen 1800-luvun lopulla. Kollektiivisessa ajattelussa lapset edustivat kansallista tulevaisuutta, ja lapsen asemaa pohdittiin suhteessa työntekoon, koulutukseen, terveyteen ja perheen sisäiseen hierarkiaan. (Tuomaala 2004, 23–24.) Moderni lapsuus muotoutui Suomessa 1920–1930-luvuilla, jolloin lapsuus ymmärrettiin erityistä huoltoa ja suojelua vaativana elämänvaiheena. (mt. 79–82.) Maalaislapsuus oli Suomessa vallalla aina 1960–70-luvulle asti. Tällöin lapsuus oli tasapainottelua työn eli perheen toiveiden, ja koulutuksen eli valtion vaatimusten välillä. Oppivelvollisuuden asettaminen vuonna 1921 siirsi tätä painopistettä isänvallasta valtiopaternalismiin päin. Vanhempien määräysvalta väheni samalla, kun lapsen velvollisuudet valtiota kohtaan lisääntyivät. Koulutuksen myötä kaikille lapsille muotoutuivat uudet oikeudet ja velvollisuudet, jotka loivat pohjaa modernille yksilöllisyydelle ja erityisyydelle. Näin maalaislapsuus muuttui suomalaislapsuudeksi, joka ei ollut enää samalla tavoin sidoksissa sääty- ja luokkajakoihin. (Tuomaala 2004, 25, 79–80; Alanen & Bardy 1990, 14.)

Moderni lapsuus on saanut vaikutteita YK:n lasten oikeuksista ja toisaalta velvollisuudesta käydä koulua ja toimia niin kuin kussakin kulttuurissa lapsen oletetaan toimivan. Cunningham (2006, 244) kuvaa tätä oikeuksien ja velvollisuuksien sulautumaa romanttiseksi, osin ristiriitaiseksi, käsitykseksi lapsuudesta. Vaikka lapsuus on kehittymistä aikuisiksi velvollisuuksien, kuten koulutuksen kautta, se on ainutkertainen elämänvaihe ja siitä on oikeus nauttia.

Lapsuuden institutionalisoituminen on homogenisoinut lapsuuden länsimaissa. Se on enenevässä määrin kaikille lapsille yhteinen, normalisoitu, kokemus. Samalla lapsuudelle on osoitettu oma paikkansa ja asemansa yhteiskunnassa (Alanen & Bardy 1990, 16). Lapsi viettää paljon aikaa päivähoitossa ja koulussa, on siis aikuisen säätelemien instituutioiden piirissä. Moderni lapsuus on omaan rooliin, kasvavaan monikulttuurisuuteen sekä sukupuoleen ja sen sanelemiin rooleihin kasvamista (mm. Cunningham 2006, 239–245; Tuomaala 2004). Lapsuutta leimaavat lapsen riippuvaisuus perheestä ja toisaalta iän tuomat velvollisuudet ja oikeudet. Oikeudet antavat jokaiselle lapselle yksilöstatuksen ja samalla kaikki lapset ovat yhdenvertaisia keskenään. (Tuomaala 2004, 87–90.) Lapsuus on institutionaalisuuden myötä muuttunut lapsen ammatiksi, jossa lapsi kasvaa itsenäiseksi toimijaksi ja vaikuttajaksi aikuisten kehittämässä raameissa.

2.2 Yksityinen ja yhteisöllinen kansalaisuus

Kansalaisuus sisältää idean jäsenyydestä (Harinen 2000, 22). Jäsenyys on yhteisöllisyyttä, johon liittyvät yhteisten *oikeuksien* lisäksi yhteiset *velvoitteet*. Nämä periaatteet syntyvät Baumanin (1996) mukaan kansallisvaltion pyrkimyksessä yhdistää väestö kansaksi. Harinen (2000, 24) puhuu ”jaetun kansallisuuden myytistä”, joka korostaa kansallisuutta ja yhteistä alkuperää. Nationalismi ja ajassa painottuvat ideologiat ylläpitävät tätä yhteistä tunnetta ja samalla uusintavat sitä. Yhteiskunnan muuttuessa kansalaisuus ja sen määreet muuttuvat. Turner (1993) ja Roche (1992, 2–8) näkevätkin kansalaisuuden sosiaalisena, länsimaalaisena ja modernina ilmiönä, joka uudistuu ideologioiden ja sitä kautta yhteiskunnan rakenteen muutoksen myötä.

Kansalaisuus on sekä yhteinen, että yksityinen kokemus. Kansalaisuus määritellään usein yhteiskunnan ja yksilön suhteeksi: yksilö on yhteiskunnan rajoissa aktiivinen toimija ja ylläpitäjä. Yhtäältä tämä suhde on julkinen ja juridinen, toisaalta siihen liittyy henkilökohtainen kokemus osallisuudesta. (Harinen 2000, 40–41.) Kansalaisuus ylittääkin määrittämään sekä yksilön suhdetta yhteiskuntaan, että yksilön suhdetta omaan identiteettiinsä. Rochen (1992, 225) mukaan kansalaisuuden poliittinen ulottuvuus on eksplisiittistä, kansalaisuuden sosiaalinen ulottuvuus on kokemuksellinen ja implisiittisempi. On oltava kokemus yhteisöllisyydestä, yhteiseen pohjaava moraali (mm. Roche 1992; Koski, 1999), joka määrittää oikean tavan olla ja osallistua. Kansalaisuus on siis institutionaalisen olemuksensa lisäksi yhteisesti hyväksytty olemisen tapa, joka määrittää oikeanlaista elämää.

Kansalaisuuteen, sen oikeuksiin ja velvollisuuksiin, liittyy pysyvä kuuliaisuuden ja autonomian ristiriita. Toisaalta kansalaisia usutetaan aktiiviseen toimintaan ja osallisuuteen, mutta rajat määrittyvät sittenkin ylhäältä käsin sallittujen toimintatapojen ja periaatteiden kautta. (mm. Harinen 2000, 27.) Jotta tällainen ristiriita ei aiheuttaisi konflikteja, on kansalaisuudesta tehtävä tavoittelemisen arvoinen ja luonnollinen olemisen tila.

Vaikka kansalaisuus omaksutaan yleisesti aikuisen olemisen muodoksi (ks. Esim. Harinen 2000, 31), Saara Tuomaala (2004, 348–354) esittää, että kansalaisuus tuotiin myös lapsuuden piiriin oppivelvollisuuden myötä (myös Gordon ja Lahelma 1998). Yksilöä,

kansalaista, sosiaalistetaan kansallisuuteen eli yhteisöllisyyden periaatteisiin koulussa, mutta myös perheinstituution liitetään kasvatusvastuuta (mm. Roche 1992; Tuomaala 2004; Harinen 2000). Koulusta on tullut kansallinen ja kaikkia yhdistävä kokemus ja se toimii ikään kuin kansalaisuuden rakentumisen pohjana. Alusta asti koulutus ulottui pakkona ja mahdollisuutena jo maalaislapsien elämään: oppivelvollisen lapsen, *lapsikansalaisen*, oikeudet ja velvollisuudet määrittyivät perheen ja toimeentulon lisäksi suhteessa valtioon ja ”yhteiseen” suomalaisuuteen. Tämä tarkoitti aikaan sidottujen kansalaistaitojen hallitsemista. Kansallinen kasvukertomus lapsikansalaisen piirteistä sisälsi sekä aktiivisia että vallanalaisia elementtejä. Toisaalta lapsen tuli olla ahkera ja yritteliäs, toisaalta nöyrä ja kuuliainen. (Tuomaala 2004, 82, 178–194, 352.) Lapsikansalaisuuden ulottuvuudet ovat yhtä aikaa siis ideologisia, pedagogisia, yhteisöllisiä ja juridisia, ja ne muuttuvat ajassa (Tuomaala 2004, 80). Nyt 2000-luvulla nämä kansalaistaidot ja vaatimukset sisältävät elementtejä aiemmista lapsikansalaisuuden vaatimuksista, mutta mukaan on tullut myös uusia 2000-luvulle tyypillisiä velvollisuuksia ja oikeuksia.

Kun länsimaista lapsuutta määrittää työn sijasta koulu, on lapsuus tiukemmin riippuvaista aikuisista. Aikuinen linjaa, mitä lapsen kuuluu oppia ja millainen lapsesta kuuluu tulla. Tällaiset päätökset tehdään yhteiskunnassa usealla tasolla. Sekä kansainväliset että yhteiskunnalliset päätökset ja sopimukset vaikuttavat siihen, mitä kunkin sukupolven lapsilta odotetaan. Lisäksi koulu ja perhe odottavat ja vaativat lapselta tiettyjä asioita. Nämä vaatimukset muuttuvat todeksi viranomaisdokumenteissa. Seuraavassa esitellään kansainvälisten ja kansallisten viranomaisdokumenttien pohjalta luotu kuva 2000-luvun lapsikansalaisen vaatimuksista ja oikeuksista.

2.3 2000-luvun lapsikansalainen

Kansalaisen määritelmä siis yletyi koskemaan aikuisten lisäksi lapsia yleisen oppivelvollisuuden myötä. Oppivelvollisuuden piirissä tapahtuvan kansalaiskasvatuksen muoto ja painotukset eivät kuitenkaan ole pysyviä, vaan muuttuvat ajassa ja paikassa. Uuden ajan tuomat kansalaisen vaatimukset tulevat näkyviksi viranomaisdokumenteissa, kuten opetussuunnitelmissa, ja sitä myötä ne siirtyvät osaksi opetusta ja oppikirjoja. Tässä tutkielmassa 2000-luvun lapsikansalaisen määritelmä rakennetaan sekä kansainvälisten että kansallisten dokumenttien varaan. Näitä dokumentteja ovat YK:n lasten oikeuksien

sopimus, Suomen hallituksen 2000-luvun politiikkaohjelmat, Perusopetuksen- sekä esiopetuksen opetussuunnitelmat ja OECD:n tutkimus 2000-luvun kansalaiselta vaadittavista taidoista.

Moderni käsitys lapsuudesta pohjaa YK:n lasten oikeuksien julistukseen (1959) ja myöhempään velvoittavaan sopimukseen (1989). YK:n lasten oikeudet lähtevät liikkeelle ajattelusta, jossa lapsuus nähdään itseisarvona ja lapsi yhtäältä suojeltavana ja toisaalta toimijana. YK:n lasten oikeudet antavat lapselle mahdollisuuksia vaikuttaa ja turvaavat samalla oikeuden lapsuuteen aikuisen suojeluksessa. Lapsille turvataan esimerkiksi mahdollisuus kokonaisvaltaiseen kehittymiseen, leikkiin ja hoivaan. Lisäksi turvataan oikeus tulla kuulluksi, oikeus ajatuksien- ja sananvapauteen sekä oikeus järjestäytymiseen. (Unicef 23.4.2014.)

2000-luvun lasten elämään vaikuttavat Suomen hallituksen politiikkaohjelmat pohjaavat luonnollisesti YK:n lasten oikeuksien sopimukseen, vaikka samalla ottavatkin huomioon aikansa arvomaailman ja taloustilanteen erityispiirteet. Esimerkiksi kansalaisvaikuttamisen- sekä yrittäjyyden politiikkaohjelmassa (2005) linjattiin, että opetuksen tulee tukea lapsen kasvua aktiiviseksi ja demokraattiseksi sekä kotimaastaan huolehtivaksi maailmankansalaiseksi ja kannustaa elinikäiseen oppimiseen. Lisäksi yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen nähtiin tarpeelliseksi jo perusopetuksessa. Perheiden, nuorten ja lasten hyvinvoinnin politiikkaohjelmassa (2007) hyvinvoinnin perustana oli ajatus lapsilähtöisen yhteiskunnan edelleen kehittämisestä ja turvaamisesta. Tässä politiikkaohjelmassa tavoitteena oli luoda lapselle väkivallaton, turvallinen ja terveellinen kasvuympäristö sekä turvata lasten osallisuus ja oikeudet. Koulun rooli oli opettaa medialukutaitoa ja kansalaistaitoja näiden tavoitteiden tueksi. 2000-luvun politiikkaohjelmat siis painottavat lasten hyvinvointia ja sen turvaamista, sekä samalla lasten kasvatusta yritteliäiksi, oivaltaviksi ja oikeudenmukaisiksi osallistujiksi.

Koulussa ja aapisessa rakentuvaa lapsikansalaisuutta ohjaavat eniten suoraan kouluun ja sen arkeen vaikuttavat velvoittavat dokumentit, opetussuunnitelmat, jotka ovat sisällöltään linjassa YK:n lasten oikeuksien sopimuksen sekä Suomen hallituksen politiikkaohjelmien kanssa. Sekä Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (POPS) että Esiopetuksen opetussuunnitelman (EOPS) arvopohjaa ja tavoitteita kuvailevissa yleisissä osissa korostetaan lapsen yksilöllistä kehittymistä ja toisaalta yhteiskuntaan ja sen jäse-

nyyteen kasvamista. Esi- ja alkuopetuksessa lasta ohjataan kehittymään vastuulliseksi, toisia arvostavaksi ja yhteisiin sääntöihin sitoutuneeksi kansalaiseksi kokonaisvaltaisesti kasvatuksen kautta. (POPS 2004, 14; EOPS 2010, 6–8.)

POPS:an (2004, 38–42) oppiainerajat ylittävät aihekokonaisuudet vastaavat osaltaan ajan koulutushaasteisiin ja korostavat koulun tärkeimpiä kasvatuksen ja opetuksen päämääriä. Lapsia kasvatetaan yksilölliset lähtökohdat huomioon ottaen kohti yhteisöllisyyttä ja vastuullista, yrittelijästä ja osallistuvaa kansalaisuutta. Kansalaisen vaatimukset näyttäytyvät POPS:ssa samanlaisina molemmille sukupuolille, vaikka opetussuunnitelmateksteissä mainitaankin sukupuolen erityispiirteiden huomioon ottaminen opetuksessa. Lisäksi POPS:ssa mainitaan tärkeinä opittavina taitoina ja asenteina monikulttuurisuuden hyväksyminen ja suvaitsevaisuus sekä oman kulttuurin vaaliminen. Lapsia ohjataan kasvamaan ympäristöä ja kestävästä kehitystä vaaliviksi sekä kanssaihmisistä suojeleviksi, vastuullisiksi kansalaisiksi. Lisäksi median ja viestinnän käyttötaidot ja teknologian vastuullinen hyödyntäminen esiintyvät vaadittavina taitoina.

POPS:en oppiainerajat ylittävät aihekokonaisuudet koskevat luonnollisesti lapsia aina alkuopetuksesta perusopetuksen viimeisille luokille saakka. Vaadittavat taidot ja asenteet tuodaankin opetukseen ikäkausididaktiikka huomioon ottaen, jolloin taitojen ja asenteiden opetus ja niiden muodot sekä painotukset vaihtelevat luokka-asteittain. Esi- ja alkuopetuksessa painotuksena on oikean ja väärän erottaminen, itsen hallinnan lisääminen ja yhteisiin pelisääntöihin sitoutuminen, jotka toimivat pohjana kansalaiseksi kasvattamiselle (mm. EOPS 2010, 6–8).

Teknologiaan ja tietotekniikkaan liittyvät kansalaistaidot korostuvat OECD:n rahoittamassa kansainvälisessä tutkimuksessa (Ananiadou & Claro 2009). Tutkimuksessa mielenkiintona on 2000-luvun kansalaiselta vaadittavat ja koulussa opetettavat tiedot ja taidot sekä niiden esiintyminen OECD-maiden opetussuunnitelmissa. Katerina Ananiadoun ja Magdaleen Claron (2009, 6) tutkimuksen mukaan tarpeellisimmat opetettavat taidot ovat sellaisia, jotka valmistavat nuoria tulevaisuuteen, tietotekniikan hyödyntämiseen ja tietoyhteiskuntaan. 2000-luvun kansalaiselta vaadittavia taitoja Ananiadoun ja Claron (2009, 8–11) mukaan ovat esimerkiksi tutkiminen ja ongelmanratkaisu, tiedon etsiminen ja hyödyntäminen virtuaalisessa maailmassa, kommunikaatio- ja tiedonjakamisen taidot sekä joustavuus ja mukautuvuus. Alkuopetuksessa näiden tai-

tojen alkeet sisältyvät opetussuunnitelman äidinkielen tavoitteisiin, jossa mainitaan medialukutaidon ja kielen käyttötapojen vähittäinen opettelu (POPS 2004, 46–49).

2000-luvun lapsikansalaiselle on siis edellä mainittujen dokumenttien mukaan leimallista toimijuus ja yritteliäisyys sekä yksilöiden tarpeet huomioon ottava yhteisöllisyys. 2000-luvun lapsikansalainen elää edelleen turvattua ja leikintäyteistä lapsuutta, vaikka toisaalta vaikuttamisen mahdollisuudet ja taidot opitaan ja harjoitellaan jo varhaisessa vaiheessa. 2000-luvun lapsikansalainen tutustuu ja kasvaa oman elinympäristönsä, luonnon ja kanssaihmisten ympäröimänä vastuullisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen. Lapsikansalaisen ominaisuuksiin 2000-luvulla kuuluvat lisäksi suvaitsevaisuus, demokraattisuus ja aktiivisuus. Samalla lapsikansalainen on diginatiivi, joka osaa hyödyntää mediaa ja jonka taituruutta ja ominaisuuksia ei ratkaise sukupuoli. Tässä tutkielmassa työhypoteesina on se, että aapinen ilmentää ja rakentaa lapsikansalaista kertomuksissaan. Mielenkiintoista on, millainen 2000-luvun aapisten rakentama lapsikansalainen on ja onko sen samanlainen kuin tämä viranomaisdokumenttien pohjalta luotu kuva 2000-luvun lapsikansalaisesta.

3 Aapinen tutkimuskohteena

Ennen oppikirja-analyysin aloittamista on tärkeää tutustua oppikirjojen asemaan, käyttöön koulussa sekä niiden kustantamiseen. Kun tutkimuksen kohteena on aapinen, on oleellista tutustua aapisen erikoisuuteen oppikirjana. Aapinen sekä muut oppikirjat nähdään tässä kulttuurin tuotteina, joiden muotoutumista säätelevät erilaiset kulttuuriset ja taloudelliset suodattimet.

3.1 Aapinen on oppikirja

Oppikirjaksi määritellään teos, joka on toteutettu opetuskäyttöön ja suunnattu yleensä jollekin tietylle ikäryhmälle. Oppimateriaaleiksi voidaan kutsua muuta opetuksen aineistoa, kuten opettajanoppaita ja oheismateriaaleja. (Heinonen 2005, 29.) Oppikirjalla on luonnollistunut asema koulukulttuurissamme, eikä sitä useinkaan kyseenalaisteta (Westbury 1990, 1). Oppikirjaa voidaan kuitenkin tarkastella kahdelta kantilta. Yhtäältä se on esine, kirja, jolla on tunnistettava ja tyypillinen ulkoasu sekä laajuus. Toisaalta se on kirjoitettua kieltä, joka on aina jonkun tai joidenkin kirjoittamaa. (Karvonen 1995, 11.) Tämän tutkielman kiinnostuksen kohteena on nimenomaan aapisen ja sen opettajanoppaan kirjoitetut tekstit. Kirjoittaja kirjoittaa tekstit taustassaan ja kulttuurissaan, jossa hän elää. Mieltisen mukaan (1990, 100–104) oppikirja onkin esineellisyytensä lisäksi samalla väline, jolla kirjoitettu ihmissuvun perintö kulkee sukupolvelta toiselle (Ks. Myös Apple 1988). Lappalaisen (1992, 168) mukaan kaikki Euroopan eri koulutusjärjestelmät korostavat oppikirjoissaan omia kansallisia piirteitään. Siis määrittävät kansalaistensa ideaalia ja toivottavia ominaisuuksia, välttämättömiä tietoja, taitoja ja valmiuksia.

Aapinen on erityinen oppikirja. Se tarjoaa loogisesti etenevää materiaalia lukemaan oppimisen tueksi. Aapisen lukemaanopettamisfunktio tukeutuu usein opettajanoppaan kaunokirjalliseen taustakertomukseen, joka motivoi lapsia opettelemaan kirjaimia ja siten lukemista. Joskus oppikirjan ja kaunokirjallisuuden rajanveto voikin olla hankalaa (Ks. Heinonen 2005, 29). Aapinen ja sen opettajanopas ovat poikkeuksellisia oppimateriaaleja siksi, että ne tarjoavat pääasiassa kuunneltavia sadunomaisia opetuskertomuksia, kirjaimia, lyhyitä tekstipätkiä sekä kuvia yhtenäisten faktapainotteisten tekstien si-

jaan. Lisäksi aapisen ja opettajanoppaan opetuskertomukset usein edesauttavat kasvatuksellisia tavoitteita, vaikka jäävätkin opetuksessa sivurooliin.

Oppikirja osana opetusta ja kasvatusta on enemmän sääntö kuin poikkeus (Karvonen 1995, 11). Oppikirjat ovat käytössä kaikissa kehittyneiden maiden koulusysteemeissä ja tutkimusten mukaan koulusysteemien saavutukset korreloivat oppikirjan käyttöä (mm. Westbury 1990, 3). Oppikirjan aseman ja laadun tärkeydestä viestittää myös se, että sen sisältö on vuoteen 1992 asti tarvinnut Suomessa opetushallituksen hyväksynnän ennen oppikirjan käyttöön ottoa. Näin ollaan varmistettu, että yhteisesti hyväksytyt tiedot ja taidot sisältyvät oppimateriaaliin. (mm. Heinonen 2005.) Oppikirjat sekä oppimateriaalit tukevat ja niihin tukeudutaan opetuksen järjestämisessä ja opetettavan asian omaksumisessa. Oppikirjat siis ohjaavat opetusta ja vaikuttavat siihen eri tavoin.

Oppikirja on osittain vapauttanut lapset ulkoa opettelulta ja mahdollistanut järkeilyn tekstin antamien tietojen varassa (Westbury 1990, 4). Oppikirjan historiasta voidaan Matti Hannuksen (1996, 14–16) mukaan erottaa kolme aikakautta. Auktoriteettikirjailijoiden aikakausi, massatuotannon ja kirjailijaryhmien aikakausi, sekä oppikirjaprojektien aikakausi. Auktoriteettikirjailijoiden kausi oli vallalla aina 1900-luvun alkupuolelta 1960-luvulle asti. Tälle kaudelle tyypillistä oli yksi asiantunteva kirjailija, jonka teosta käytettiin vuosikymmeniä. Teosta käytettiin opettajajohtoisesti behaviorismin periaatteiden mukaan. Massatuotannon ja kirjailijaryhmien aikakaudella siirryttiin malliin, jossa oppikirjan oheen luotiin aina työkirja. Lisäksi kirjailijaryhmät loivat opettajille kattavan oheismateriaalipaketin. Massakoulutus muutti oppikirjoja. Nyt sekä opettaja että oppikirja olivat opetuksen keskiössä (Westbury 1990, 6). 1990-luvun alusta lähtien painotus on ollut oppikirjaprojekteissa. Projektikaudelle ominaista on taloudellisten tavoitteiden korostuminen ja asiantuntijaryhmät, jotka vastaavat valtavan tiedon määrän tiivistämisestä oppimateriaaliin. Oppikirjaprojektien aikakaudella siirryttiin hiljalleen behavioristisesta suuntauksesta kognitiivisuuteen päin. Samalla oppikirja muuttui kulttuuriteosta taloudelliseksi tuotteeksi.

Oppikirjojen ongelmallisuus piilee Arthur Woodwardin ja David Elliottin (1990, 146) mukaan siinä, että oppikirjat ovat nykyään pieni osa suurta kustantajien tuottamaa tuotepakettia. Opettajat käyttävät tätä tuotepakettia opetussuunnitelman korvikkeena ja suunnittelevat oppitunnit kustantajien luoman materiaalin mukaan. M. Jean Youngin

(1990, 74, 76–77, 84) mukaan oppikirjat tehdäänkin enemmän opettajilta kerätyn palautteen kuin uusimman tutkimustiedon mukaisiksi. Siksi oppikirjat ovat yhtäältä opettajien suurin resurssi ja toisaalta suurin kehityksen rajoittaja (Westbury 1990, 1). Opettajat haluavat rutiinia ja helppoutta kouluarkensa keskelle, näin tuttuus ja helppous voitavat uudet innovaatiot ja niihin liittyvän mahdollisen kehittymisen.

Oppikirjojen kustantaminen

Oppikirjan tärkein ristiriidaton funktio on tarjota lapselle tiedot sellaisessa muodossa, jossa ne on mahdollista sisäistää syvällisesti (Hannus 1996, 13). Ristiriitaista sen sijaan oppikirjojen käytössä on se, että yksityinen taloudellinen toimija tuottaa suuren osan oppimateriaalista julkiseen kouluun (Young 1990, 71). Oppimateriaalien kustantaminen on kaupallista toimintaa, jolla tavoitellaan voittoa. Pedagogisten tavoitteiden ohella pyritään maksimoimaan tuotteen myyvyys. Koulun ja kustantajan ”hyvän” kriteerit siis ovat lähtökohdiltaan erilaiset. (Hannus 1996, 13.) Oppikirjojen kustantamisessa taloudelliset riskit ovat suuret, koska kustantajat rekrytoivat oppikirjojen kirjoittajatiimin, markkinoivat tuotetta ja kantavat riskit. Oppikirja-alalla voitot ovat pienet, joka lienee syynä siihen, että Suomessa oppikirjakustantajia on vain muutamia (Squire & Morgan 1990, 111).

Koska oppikirjakustantamisen taloudellinen riski on merkittävä, hyvien tuotteiden laatiminen vaatii tarkkaa tuotekehittelyä ja suunnattua markkinointia (mm. Squire & Morgan 1990, 117–118). Oppikirjan tekeminen on hyvin strukturoitu prosessi, jossa pitää ottaa huomioon useita asioita. Kun oppikirjan luominen aloitetaan, aluksi selvitetään kuluttajien, siis oppilaiden ja opettajien, tarpeet. Ennen oppikirjan käsikirjoituksen luomista valmiina on lisäksi budjetti ja kilpailijoiden vastaavien kirjojen analysoinnin jälkeen visio siitä, millainen oppikirjasta on tulossa. Oppimateriaaleja lisäksi testataan ja niiden soveltuvuutta arvioidaan jo kirjoittamisen aikaisessa vaiheessa. Tässä opettajien käyttöpalautte on merkittävässä roolissa. (Heinonen 2005, 33–35, 57–59; Young 1990, 75–76, 84–85.)

Oppikirjoihin käytettävä rahamäärä on kasvanut vuosien saatossa ja äidinkielen oppikirjat haukkaavat suurimman osan koulujen kirjabudjeteista (Squire & Morgan 1990, 107–108). Oppikirjat ovat mittava kuluerä kouluille, joten koulut haluavat luonnollisesti laa-

dukkaita materiaaleja (Hannus 1996, 13). Oppikirjojen laadusta vastaa kustantaja ja sen valitsema tiimi edellä esitellyn tuotekehittelyprosessin ja opettajapalautteen avulla. Nykyisin kustantajien valitsevat kirjantekijät ovat asiantuntijoita ja ammattilaisia, joihin oppikirjoja käyttävät koulut ja opettajat luottavat. Kustantajat ovat siksi usein riippuvaisia hyvistä kirjantekijöistään. Kirjailijoiden painoarvo oppikirjan luomisprosessissa vaihtelee kirjailijan auktoriteetin ja kokemuksen mukaan. M. Jean Youngin (1990, 72) mukaan asiantuntijaryhmien intresseinä on tehdä hyvä ja myyvä tuote, joka kuitenkin on paras mahdollinen sekä oppilaan että opettajan käyttöön. James R. Squire ja Richard T. Morgan (1990, 117–118) kuitenkin väittävät, että oppikirjojen kirjoittajat ovat huolissaan kirjojensa laadusta kuitenkin vasta sitten, kun heidän nimensä liitetään nimenomaisesti oppikirjakustantamiseen.

Oppikirja on monen intressiryhmän kompromissi. Oppikirjan opetusmateriaali vastaa yhtäältä opetussuunnitelmien vaatimukseen siitä, mikä on yhteiskunnassa tärkeää ja toisaalta opettajien vaatimukseen siitä, mitä opetusmateriaalilta odotetaan. Opetussuunnitelma kertoo yhteiskunnassa tärkeinä pidetyt arvot ja arvostukset, vallalla olevat pedagogiset suuntaukset sekä tiedonkäsityksen. Toisaalta oppikirjaa ja sen oheismateriaalia käyttävät opettajat odottavat oppikirjoilta kokonaisvaltaisuutta ja helpotusta arjen suunnittelutyöhön. Kustantajat päättävät mitä kirjoihin painetaan, sensitiiviset asiat kuten sukupuoli- ja rotukysymykset vaativat varsinkin amerikkalaisilla oppikirjamarkkinoilla erityistä varovaisuutta (Woodward & Elliott 1990, 150–156). Oppimateriaalit ja oppikirjat saavat usein kritiikkiä siitä, että ne ovat käsitteellisesti liian haastavia, eivätkä vastaa tiedonalansa ajattelutapaa ja tietokäsitystä, vaan ohjaavat oppilaita staattiseen tiedonkäsitykseen. (Heinonen 2005, 31–32; Young 1990, 78–79; Woodward & Elliott 1990, 149.)

Kustantajat joutuvat siis tasapainoilemaan innovatiivisuuden ja vanhan hyvän säilyttämisen välillä. Hyvää ja myyvää ei välttämättä kannata muuttaa, eikä liian rajuja innovaatioita tehdä. (Young 1990, 80, 82–83.) Oppikirjakustantamisessa tekijänoikeudet eivät koske uusia innovaatioita, vaan ainoastaan oppikirjan tekstiä. Siksi kilpailijoiden on helppo kopioida innovaatiot. Tämä vähentää innovaatioiden kannattavuutta ja tekee niiden luomisesta kallista. (Westbury 1990, 12, 15.) Lisäksi uutta materiaalia ilmestyy oppikirjamarkkinoille muutaman vuoden välein. On siis halvempaa toistaa vanhoja kaavoja, kuin keksiä uusia. Tällöin on kuitenkin vaarana, että oppikirjoihin kertyy enemmän

materiaalia ja vähemmän pedagogisesti järkevää ainesta. Kiire ja budjetti, sekä tiukentuva taloudellinen tilanne lisäksi vaikuttavat oppikirjojen hitaaseen muuttumiseen ja oppiaineen puuroutumiseen. (Squire & Morgan 1990, 190–110.)

Kustantajien edustajat osallistuvat usein opetussuunnitelmien laadintaan, koska oletetaan, että se nopeuttaa uudistusten tuloa oppikirjoihin. Kustantajat voivat siis vaikuttaa siihen, mitä opetussuunnitelmiin tulee. (Heinonen 2005, 39, 56–57.) On kuitenkin todettu, että uudistukset tulevat oppikirjoihin siitä huolimatta hitaasti (Woodward & Elliott 1990, 157–159). Lisäksi on todettu, että oppikirjat toimivat opettajan käytössä ikään kuin opetussuunnitelmien korvikkeena (Venetsky 1992, 437). Kun kustantaja vaikuttaa sekä opetussuunnitelmaprosessiin, että siihen, millainen oppikirjan arvomaailma, pedagogiikka ja sen mukana piilo-opetussuunnitelma on, ylettyy kustantajan valta kauas. Toki on opettajasta kiinni, miten oppikirjan ja opetussuunnitelman tavoitteet käytännössä toteutuvat. (Heinonen 2005, 36, 38; Westbury 1990, 2.) Kustantajilla on oppikirjojen suhteen hyvinkin vapaat kädet, siksi kustannustoimittajat tarjoavat hyvin erilaisia ja monimuotoisia oppikirjoja (Heinonen 2005, 66). Ian Westburyn (1990, 16–19) mukaan kustantajilta odotetaan jopa liikaa. Ristiriitaista tehtävää on Westburyn mukaan mahdollista hoitaa kaikkia osapuolia, siis kouluja ja kustantajaa, miellyttävällä tavalla. Lopulta myyntiluvut ja käyttötutkimukset sanelevat sen, millainen hyvä oppikirja on (esim. Young 1990, 81).

3.2 Aapistutkimusta

Aapisia on tutkittu monesta eri näkökulmasta. Tässä tutkielmassa painotus on suomalaisessa aapistutkimuksessa, sillä lapsikansalaisuus rakentuu jokaisessa kulttuurissa sen omista lähtökohdista käsin. Suomessa lapsikansalaisuus on kytköksissä suomalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin sekä sen historiaan, vaikka suomalaisen kulttuurin ja sen muutosten taustalta löytyykin ulkomaisia vaikuttajia ja vaikutteita. Seuraavassa esittelen suomalaisen aapistutkimuksen satoa. Aapistutkimukset jakautuvat aihepiireiltään aapisen pedagogisen funktion tutkimukseen tai aapisessa rakentuvan maailmankuvan tutkimukseen.

Liisa Kotkaheimo (1989, 2002) on tutkinut aapisten opetuksellista ja yhteiskunnallista funktiota laajasti historiallisessa mittakaavassa. Kotkaheimon mukaan (1989) aapinen

ilmentää aina aikansa vallalla olevia arvoja ja pedagogiikkaa. Lisäksi Kotkaheimo (2002) on esitellyt aapisessa eri aikoina vallalla olleita lukemisenopettamismenetelmiä. Tuija Laine (2003) sekä Riikka Mönkkönen (2008) ovat perehtyneet aapisen arvomaailmaan ja maailmankuvaan. He ovat tutkimuksissaan todenneet, että aapisen ilmentämä miljöö ja arvot muuttuvat jatkuvasti yhteiskunnan mukana.

Sukupuolen esiintymistä aapisissa on tutkittu runsaasti. Tutkimusten mukaan aapiset ovat muuttuneet sukupuolisensitiivisimmiksi ja esittelevät sekä stereotypioita vahvistavia, että murtavia tarinoita ja hahmoja. Miesvaltaisuus on kuitenkin yleisempää kuin naisvaltaisuus. (esim. Palmu 1992, 2002; Tuomi 2007.) Leena Koski (1999, 2003) on syventynyt aapisen lapsi-ihanteen ja aapisen moraalisen kosmologian muutoksien tutkimukseen. Lapsi-ihanne on Kosken (1999, 2003) mukaan alun perin pohjautunut luterilaisuuteen, myöhemmin yhteisöllisyyden ideaaliin ja lopulta sirpaloitunut lähes kokonaan.

Kirsi Tuulasvaara (2003) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan suomalaisen kulttuurin ilmentymistä 1970–2000-lukujen aapisissa. Tutkittavia kulttuurin murroksia olivat kansainvälistyminen, kaupungistuminen, teknologian kehittyminen ja elämäntapojen muuttuminen. Tuulasvaaran (2003) mukaan kaikissa aapisissa kaupunkimiljöö yleistyi ja kansainvälistyminen näkyi, mutta teknologia, kuten kännykkä, loisti poissaolollaan. Elämäntavoista eniten huomiota saivat yllättäen saunominen ja perinteikkäät juhlat. Isänmaallisuuden esiintymiseen aapisen opetuskertomuksissa on perehtynyt Katri Minde (2008) pro gradu -tutkielmassaan. Isänmaallisuus on näkynyt aapisissa jo 1800-luvulta lähtien, esimerkiksi Suomen lippuna ja Maamme lauluna, sekä runoutena. Minde (2008) erottaa isänmaallisuuden opetuksellisen strategian kolmen tason kautta. Ensimmäinen opetuksellisen strategian taso on ihanteellisen kuvan luomisen isänmaasta. Seuraavalla tasolla isänmaahan ja sen palvelemiseen liitetään tunteita ja kolmannella tasolla näihin tunteisiin ja mielikuviin liitetään toimintaa. Isänmaallisuutta luonnehtii topeliaaninen kuva, mutta toisaalta myös kirjoittamisen aikainen yhteiskunnallinen tilanne ja ilmapiiri.

Hannamaria Pienkellonmäki (2010) on pro gradu -tutkielmassaan perehtynyt opetussuunnitelmien ja niiden aihekokonaisuuksien käsittelyyn 2000-luvun aapisissa. Hänen tutkimuksensa mukaan aapiset noudattavat opetussuunnitelman linjoja, ja jokaista ope-

tussuunnitelman aihepiiriä käsitellään jokaisessa tutkittavassa aapisessa. Eniten aapisessa korostuvat aihepiirit Persoonallisuus ja ihmisenä kasvaminen sekä Viestintä ja media. Kirsi-Marja Iivonen (2004) on pro gradu -tutkielmassaan kartoittanut aapisen juhlaperinteitä ja niiden tapakulttuurin esittelyä 1970–2000-lukujen aapisissa. Juhlaperinteet ja tapakulttuuri ovat Iivosen (2004) mukaan eläneet vahvoina aapisissa vuodesta toiseen. Emilia Turpeisen pro gradu -tutkielma (2007) käsittelee Tammen Kultaisen aapisen monikulttuurisuutta. Hänen mukaansa on edistysellistä, että aapisessa ylipäättään on monikulttuurisia hahmoja, vaikka ne esiintyvätkin sivuroolissa aapisen kertomuksissa. Monikulttuuriset hahmot antavat Turpeisen (2007) mukaan opettajalle välineitä monikulttuurisuuden käsittelyyn luokassa. Lisäksi on kartoitettu mm. aapisen herättämiä tunteita oppilaissa haastattelujen avulla (Kurronen & Lähtenmäki 2012).

Eniten tämän tutkielman aihetta sivuaa Marja Pankakoski (2002), joka on tutkinut julkaisemattomassa pro gradu -tutkielmassaan aapista kansalaiskasvattajana ensimmäisen tasavallan aikana. Pankakosken (2002) mukaan yhteiskunnan tavoitteena oli em. tutkimusaikana suomalaisten yhdistäminen sotien jälkeen. Tällöin aapisen lapsikansalaista kasvatettiin valkoisen aatteen mukaan rehellisyyteen, siveellisyyteen, ahkeruuteen ja isänmaallisuuteen. On kiinnostavaa, millaista lapsikansalaista 2000-luvun aapiset kasvattavat ja mitkä näistä ensimmäisen tasavallan aikaisista arvoista löytyvät edelleen aapisista.

3.3 Tutkittavat aapiset

Aapisten pääasiallinen funktio 2000-luvulla on innostaa lasta lukemaan oppimiseen ja lukemisen harjoitteluun. Aapisen on haastatteleman aapiskirjailijan (2014a) mukaan vastattava sekä tyttöjen ja poikien tarpeisiin. Aapisen on tarjottava kertomuksissaan lapselle lukupalkka, esimerkiksi jännittävä ja koukuttava juoni, mielenkiintoinen hahmo tai vaikkapa hyvää huumoria. Siksi kaikki 2000-luvulla julkaistut aapiset ja niiden kertomukset perustuvat ainakin osin mielikuvitusmaailmaan ja jännitykseen, vaikka samalla sisältävätkin kasvattavaa materiaalia.

Tämän tutkielman kohteena on kolme aapista, jotka on kirjoitettu vuoden 2004 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden pohjalta ja julkaistu vuosina 2008–2011.

Kaikki tutkittavat aapiset ovat tälläkin hetkellä opetuskäytössä alkuopetuksessa. Lisäksi tutkimusmateriaalina on näiden kolmen tutkittavan aapisen syksyn opettajanoppaat. Opettajanoppaat ovat tärkeitä lapsikansalaisuuden rakentamisen kannalta, koska aapisen kantava teema eli kaunokirjallinen kertomus löytyy opettajanoppaista. Esimerkiksi jokaiseen aapisen kirjainosion kirjaimeen liittyy aina opettajanoppaan kertomus. Itse aapisessa on hyvin vähän tarinallisia elementtejä.

Pikkumetsän aapinen (2008) on Sanoma pro:n kustantama ja yksi suosituimmista 2000-luvulla käytetyistä aapisista. Aapisen kertomukset sijoittuvat suomalaiseen metsämaiseen Pikkumetsään ja Vihervaaran kaupunkiin. Aapisessa seikkailevat pääasiassa eläinhahmot ja tunnelma on sadunomainen vaikka aapisen hahmot tekevätkin kertomuksissa enimmäkseen arkisia asioita. Aapisen päähenkilöinä esiintyvät Ossi-jänis, Ansa-orava ja Alaska-pesukarhu, sekä vanha koira, Hukka-Uuno, joka ohjaa ja valvoo eläinlapsihahmojen toimintaa.

Taikamaan aapinen (2011) on Otavan kustantama ja uusin tutkituista aapisista. Taikamaan aapisen kertomukset sijoittuvat sekä reaali maailmaan Raikulan kaupunkiin, että lasten mielikuvitusmaailmaan Tarulaaksoon. Aapisen päähenkilöt ovat ihmislapset Assi, Eino, Inkeri ja Severi. Sivuhenkilöitä on runsaasti ja ne ovat pääasiassa satuhahmoja. Lapset seikkailevat erikseen kummassakin todellisuudessa, molemmat todellisuudet ovat sadunomaisia ja niissä tapahtuu jännittäviä asioita.

Kirjakuja 1 -aapinen (2008) on alunperin Tammen, myöhemmin Sanoma pro:n julkaisema aapinen. Kirjakuja 1 -aapinen sijoittuu kaupunkimiljööseen ja hahmojen seikkailut keskittyvät Jylhäkosken kartanon sisälle ja sen ympäristöön. Seikkailuissa reaali maailma sekoittuu kuvitelmaan. Päähenkilöitä ovat ihmislapset Matti ja Liisa sekä heidän omaperäinen äitinsä Helmi. Sivuhenkilöitä ovat Bella-koira ja Tahvo-kissa, jotka seikkailevat aapisen sivujuonessa keskenään.

4 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Aiemman tutkimuksen perusteella voi todeta, että lapsikansalaisen vaatimusten muutosta aapisessa on tapahtunut. Esimerkiksi sukupuoli lapsikansalaista määrittävänä tekijänä on heikentynyt aapisen kertomuksissa ja yhä enemmän samat piirteet ovat leimallisia aapisen hahmoille sukupuolesta huolimatta. Aapisen ympäristö, miljö, sen sijaan on avartunut kotipiiristä ja laajentunut vieraat kulttuurit kattaviksi sekä tuonut uusia vaatimuksia ja puolia lapsikansalaiselle. Lapsikansalaisuus on siis jatkuvasti ajassa uudelleen muotoutuva ja muuttuva ilmiö.

Tutkielmassani keskityn analysoimaan 2000-luvun aapisten kertomusten rakentamaa lapsikansalaista. Lisäksi analysoin sitä, kuinka hyvin aapisissa rakentuva lapsikansalainen vastaa viranomaisdokumenttien pohjalta määritellyä lapsikansalaisuutta. Tutkielman keskeiset tutkimuskysymykset ovat:

Millainen on 2000-luvun aapisten rakentama lapsikansalainen?

Millainen on aapisen lapsikansalainen viranomaisdokumenttien rakentamaan lapsikansalaiseen verrattuna?

Tutkimuskategoriat

Tutkimuskysymyksiin pyrin vastaamaan seuraavia tutkimuskategorioita analyysin apuna käyttäen. Kategoriat olen rakentanut 2000-luvun lapsikansalaiselle ominaisten piirteiden pohjalta. 2000-luvun lapsikansalaisen olennaiset piirteet olen koonnut viranomaisdokumenttien pohjalta. Tutkimani viranomaisdokumentit ovat YK:n lasten oikeuksien julistus, Kansalaisvaikuttamisen ja yrittäjyyden politiikkaohjelma (2005), Perheiden, nuorten ja lasten hyvinvoinnin politiikkaohjelma (2007) sekä Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2004) ja Esiopetuksen opetussuunnitelma (2010). Lisäksi tarkastelun kohteena on Katerina Ananiadoun ja Magdalean Claron (2009) tutkimus OECD-maiden lasten taidoista ja kompetensseista 2000-luvulla (Tarkemmin tutkielman luvussa 2.3). Näiden viranomaisdokumenttien mukaan juuri 2000-luvulla tyypillisiä lapsikansalaisen piirteitä ovat *yritteliäisyys*, *suvaitsevaisuus*, *kuluttajuus*, *diginatiivius*, *sukupuolisensitiivisyys* ja *ympäristötietoisuus*.

Alkuopetuksessa näitä piirteitä lähestytään ikäkausididaktiikan näkökulmasta. Alkuopetuksessa opetellaan valmiuksia, jotka kehittyessään kumuloituvat taidoiksi. Siksi on oleellista rajata ja selvittää mitä kukin edellä mainittu piirre tai teema tarkoittaa, kun kohderyhmänä on alkuopetusikäiset. Esimerkiksi yritteliäisyys voi alkuopetuksessa näkyä oma-aloitteisuuden harjoitteluksena. Suvaitsevuuden voi havaita ryhmäytymisprosessissa, kuluttajuuden ja ympäristötietoisuuden siinä, millainen arvo annetaan uuden ostamiselle, luonnolle ja kierrättämiselle. Sukupuolisensitiivisyys näkyy tasa-arvoisena kohteluna ja diginatiivius siinä, miten tietotekniikkaan suhtaudutaan ja miten sitä käytetään opetuksessa. Tärkeintä on edelleen selvittää, miten näitä teemoja käsitellään aapis-kontekstissa. Seuraavassa esittelen 2000-luvun lapsikansalaisen keskeisten piirteiden pohjalta luomani kategoriat. Olen järjestänyt tutkimuskategoriat sen mukaan, kuinka tärkeinä niitä tutkituissa viranomaisdokumenteissa pidetään.

Kaikki tutkimani viranomaisdokumentit korostavat samanlaisia vaatimuksia ja oikeuksia sekä tytöille että pojille, siis korostavat sukupuolisensitiivisyyttä. Siksi ensimmäinen tutkimuskategoria on *sukupuolisensitiivisyys*. Analyysin kohteena on tällöin se, kuinka paljon sukupuolen suhteen stereotyyppisiä hahmoja aapisissa on suhteessa ei-stereotyyppisiin hahmoihin. Lisäksi huomio kiinnittyy siihen, millaiset piirteet ja toimintatavat pääasiallisesti leimaavat mies- ja naishahmoja. Tärkeää on myös havainnoida sitä, millaisessa asemassa sukupuoli on toisiinsa nähden.

Eritoten Kansalaisvaikuttamisen ja yrittäjyyden politiikkaohjelma (2005) sekä POPS:a (2004) korostivat lapsen kasvattamista yritteliääksi. Yritteliäisyyteen liittyvä kekseliäisyys, ongelmanratkaisu ja vaikuttaminen mainittiin kaikissa tutkituissa viranomaisdokumenteissa. Toinen tutkimuskategoria on siksi *yritteliäisyys*. Tämän kategorian avulla tarkastellaan aapisen hahmojen suhdetta toimintaan. Mielenkiinnon kohteena on, toimiiko hahmo oma-aloitteisesti ja ongelmia ratkoen ja tavoitteleeeko hahmo toiminnallaan tulosta pitkäjänteisesti. Analyysin kohteena on myös se, koettaako hahmo vaikuttaa ympäristöönsä tai toisen hahmon toimintaan. Lisäksi analyysissä otetaan huomioon työntekoon liittyvät yritteliäisyys.

Kolmas kategoria on *suvaitsevaisuus*. Sitä korostetaan sekä YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa, että molemmissa opetussuunnitelmissa (POPS 2004; EOPS 2010). *Suvaitsevuus* kategorian avulla tarkastellaan sekä suvaitsevuuteen liittyviä aapisen kertomus-

ten teemoja että monikulttuurisuuden käsittelytapoja. Mielenkiinnon kohteena on toisaalta selvästi monikulttuuriset hahmot tai teemat ja toisaalta hahmojen keskinäiseen toimintaan liittyvä suvaitsevaisuus.

Neljäs kategoria on *ympäristötietoisuus*. Sen merkitys korostuu POPS:ssa (2004) sekä EOPS:ssa (2010). *Ympäristötietoisuus* kategoriassa keskitytään siihen, millaisia ympäristöarvoja aapisen kertomuksissa käsitellään, millaista toimintaa ympäristöön liittyy ja miten luontoon kertomuksissa suhtaudutaan.

Viides kategoria on *media ja diginatiivius*. Mielenkiinnon kohteena on aapisen hahmojen suhtautuminen tietotekniikkaan ja mediaan, sekä se, millaisia tietotekniikan ja median käyttötaitoja hahmot oppivat ja hyödyntävät. Nämä taidot korostuvat Katerina Ananiadoun ja Magdalean Claron (2009) tutkimuksessa OECD-maiden lasten taidoista ja kompetensseista 2000-luvulla sekä POPS:ssa (2004).

Kuudes kategoria on *kuluttajuus*. Tällöin analyysissa tärkeintä on keskittyä siihen, kuinka aapisen kertomuksissa suhtaudutaan kuluttamiseen ja miten kuluttaminen asettuu osaksi hahmojen elämää. Kuluttajuus linkittyy kestävään kehitykseen, joka on olennainen teema POPS:ssa (2004).

5 Tutkimuksen toteutus

Tutkimuskirjallisuutta selatessani en löytänyt yhtä tutkimusmenetelmää, joka sellaisenaan sopisi aapisen lapsikansalaisuuden rakentumisen tutkimiseen. Päädyin yhdistämään tutkimuksessani eri laadullisen tutkimuksen menetelmiä.

5.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkimus etenee pääpiirteissään niin, että määrittelen ensin tutkimuskirjallisuuden ja viranomaisdokumenttien pohjalta 2000-luvun lapsikansalaisen piirteet. Sen jälkeen asiantuntija, eräs kokenut aapiskirjailija, kommentoi määritelmäni. Lapsikansalaisuuden käsitteen määrittämisen jälkeen analysoin aapisia ja opettajanoppaita väljässä lähiluvun kehyksessä. Analyysissa tarkastelen sitä, millainen lapsikansalainen aapisen kertomuksissa rakentuu suhteessa määriteltyyn 2000-luvun lapsikansalaiseen. Analyysin apuna käytän esittelemiäni tutkimuskategorioita. Aapisten analysoimisen jälkeen sama asiantuntija, aapiskirjailija, kommentoi vielä analyysini tuloksia. Analyysia tarkennetaan tämän jälkeen tarpeen mukaan asiantuntijakommenttien suunnassa.

Esittelen seuraavassa asiantuntijahaastattelujen merkityksen tämän tutkielman kannalta. Sen jälkeen valotan lähilukua aapisen ja opettajanoppaiden analyysin tapana sekä esittelen analyysin tarkempaa kulkua.

Delfoi-tekniikan hengessä toteutettu asiantuntijahaastattelu

Asiantuntijahaastattelun tavoitteena on syventää tutkimuksen aikana tehtyjä havaintoja Delfoi-menetelmää käyttämällä. Tämän vuoksi haastateltavaksi valikoitui kokenut aapiskirjailija. Ensimmäisessä haastattelussa haastateltava aapiskirjailija ottaa kantaa teoria-osassa viranomaisdokumenttien avulla määriteltyyn 2000-luvun lapsikansalaiseen ja tuo siihen uusia näkökulmia. Lisäksi perehdytään aapisen tekemisen prosessiin ja pohditaan aapisen funktiota.

Toisessa haastattelussa asiantuntija saa lisäksi mahdollisuuden kommentoida analyysin tuloksia. Asiantuntijahaastattelujen tarkoituksena on ymmärtää ilmiötä laajemmin. Asiantuntija tuo tutkimukseen sellaista näkökulmaa, jota ilman ilmiö saattaa jäädä musta-

valkoiseksi. (Ks. Hellsten 1974, s. 47–52.) Samalla varmistetaan se, että kaikki ilmiön kannalta tarpeelliset näkökulmat tulevat käsitellyiksi.

Koska haastattelujen avulla on tarkoitus syventyä kirjan tekijän näkökulmaan aapisen luomisesta ja funktiosta, haastattelu toteutetaan teemahaastatteluna. Tällöin haastateltavalla on luontevin mahdollisuus yksilöllisten tulkintojen esittämiseen aiheesta (Eskola & Suonranta 2008, 86–88).

Aapisten analyysi lähiluvun avulla

Lähiluku viittaa huolelliseen ja ymmärtävään tulkintaan teoksesta. Lähiluvun käsite on muotoutunut kirjallisuuden tutkijoiden keskuudessa, mutta sen käyttötavat ja käytännöt vaihtelevat tieteenaloittain. Lähiluku ei ole varsinainen metodologia, vaan yhdistelmä vapaasti valittavia tekstin tulkinnan kannalta oleellisia käsitteitä ja näkökulmia. (Pöysä 2010, 331–335.)

Tutkielmassani käytän siis aapisen analysoinnin metodina väljää lähilukua. Koska aapinen on kirja lukemaan opettamisen avuksi, se sisältää verrattain vähän tekstiä ja runsaasti kuvia, jotka tukevat tekstin sisältöä ja sitä kautta lukemisen oppimista. Kuva on oleellinen osa aapisen kertomusta, se ei ole pelkästään konteksti, vaan rakentaa tulkintaa vuorovaikutuksessa tekstin kanssa. Tässä tutkielmassa analyysin kohteena on kuitenkin pelkät aapisen tekstit ja aapisten opettajanoppaiden kertomukset.

Lähiluvusta voi erottaa kolme tarkastelun tasoa: sana-, lause- ja kokonaisrakenteen tasot (Pöysä 2010, 342–343). Tässä tutkielmassa oleellisinta on tutkia tekstin kokonaisrakennetta ja siihen kytkeytyviä merkityksiä. Merkitysten tulkinta ankkuroituu tekstiin ja toisaalta luennan näkökulmaan (mt. 344). Luennan näkökulmana, työhypoteesina (ks. Eskola & Suonranta 2008, 19–20) on lapsikansalaisen oletettu rakentuminen aapisen teksteissä. Työhypoteesi johdattaa parhaimmillaan uusiin, aineistosta löytyviin näkökulmiin.

Aiemman tutkimuksen perusteella aapisen kertomukset sisältävät kansalaiskasvatusta, joka muuttaa muotoaan ajassa ja on yhteydessä vallitsevaan kulttuuriin. Lähestyn aapisia analyysia johdattelevien kysymysten avulla: Mitä aihepiirejä aapisessa käsitellään?

Mitkä tutkimuskategoriat painottuvat aapisessa? Entä mitkä eivät? Miksi? Päämääränä on kuvaileva tulkinta siitä, millainen on aapisen 2000-luvun lapsikansalainen ja millä tavoin se poikkeaa tai on samansuuntainen viranomaisdokumenteissa määritellyn lapsikansalaisuuden kanssa.

Analyysin kulku

Tässä tutkielmassa toteuttamani lähiluku perustuu ajatukseen kielestä itsessään todellisuutta tuottavana tekijänä (Eskola & Suoranta 2008, 138). Tekstien luonteeseen kuuluu, että ne on kulloinkin rakennettu tiettyä tarkoitusta silmälläpitäen. Teksti ei vain kuvaile vaan rakentaa ja muodostaa versioita asioista. Teksti on siis yhtä aikaa tuote ja tuottaja. (mt. 140,141.)

Aapisten analyysissä käytän kuutta tutkimuskategoriaa. Huomion kohteena ovat hahmojen piirteet ja toiminta, sekä tarinoiden teemat. Lapsikansalaisen määrittelyn päämääränä ei ole todenmukaisuuden tavoittelu, siis se, että kouluarjen lapsikansalainen vastaisi *todellisuudessa* aapisen muodostamaa kuvaa lapsikansalaisesta. On kuitenkin *mahdollista*, että kertomukset vaikuttavat sosiaaliseen todellisuuteen.

Analyysin perustana on tutkimusaineiston lukeminen useaan kertaan. Ensimmäiset lukukerrat ovat ei-reflektiivisiä, jolloin kertomusten aukot tapaavat täytyä omien ennako-oletusten myötä. Ensimmäiset aapisten lukukerrat ovat tutustumista aineistoon: aineiston silmäilyä ja merkintöjen tekemistä, jolloin keskitytään kertomusten teemoihin, hahmojen ominaisuuksiin ja vuorovaikutukseen. Myöhemmät lukukerrat ovat luonteeltaan tiedostavia. Myöhemmillä lukukerroilla otan analyysin välineeksi jo aiemmin esittelemäni tutkimuskategoriat. Tiedostava lukeminen on mahdollista saavuttaa omalla kirjoittamisella sekä merkintöjen tekemisellä ja huomioiden eksplikoinnilla. Kirjoitus toimii ajatusten ulkoistamisen apuna ja automatismin ehkäisijänä. Näin otan myös omat aiemmat huomioni analyysin kohteeksi ja huomaan helpommin oman tulkintani virheet ja parhaimmillaan löydän tekstistä jotakin uutta. Lähilukeminen tähtää tulkitsevuuteen ja analyyttiseen otteeseen tekstin ilmiöstä, lopullinen ja tyhjentävä tulkitseminen ei kuitenkaan ole päämäärä. (Pöysä 2010, 338–341.)

5.2 Aineiston valinta

Tutkielman kiinnostuksen kohteena ovat 2000-luvun aapiset ja niissä rakentuva lapsikansalainen. Rajasin aineiston koskemaan aapista, sillä se näyttäytyy jokaiselle oppilaalle samanlaisena ja on kaikkien käytössä niin koulussa kuin kotonakin. Aapinen on kuitenkin ongelmallinen analysoitava, sillä sen alkuosassa tekstiä on hyvin vähän ja oppiminen perustuu yksittäisiin kirjaimiin, tavutauluihin ja kuviin. Aapisen kuviin liittyy usein opettajanoppaan kertomus. Opettajanoppaan tekstit ovat siis olennaisia kokonaisuuden kannalta. Jotta analyysi ei jäisi tulkinnan sijaan arvailuksi, olen ottanut aapisten lisäksi analysoitavaksi aapisten syksyn opettajanoppaiden suoraan aapiseen kappaleisiin liittyvät kertomukset.

2000-luvulla on julkaistu seitsemän aapista, joista viisi on julkaistu uusimman Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (POPS 2004) julkaisun jälkeen. Koska uusin POPS on ollut voimassa lähes koko 2000-luvun, keskittyy tutkielmani tämän POPS:n hengessä kirjoitettujen aapisten tutkimiseen. Edellä mainituista viidestä aapisesta analyysissäni on edustettuna kolme.

Olen pyrkinyt keräämään tutkittavalta ajalta hedelmällisen aapisaineiston, siksi valitsemani aapiset on julkaistu vasta vuoden 2008 jälkeen. Näin voin varmistaa, että ne noudattavat pääasiallisesti uusinta opetussuunnitelmaa. Kattavuutta lisää myös kustantajien tasapuolinen valinta: jokainen 2000-luvulla aapisia julkaissut kustantaja (WSOY, Tammi ja Otava) on aineistossa edustettuna.

Jotta välttyisin aineiston tulkinnassa yksikätseisyydeltä, peilaan tulkintojani määritelmään 2000-luvun lapsikansalaisesta. Määritelmä on tehty viranomaisdokumenttien pohjalta, jolloin se edustaa yleisesti hyväksyttyä kasvatuksen arvomaailmaa 2000-luvulla. Lisäksi tulkintojen tukena ja vuoropuhelun apuna käytän yhden kokeneen aapisen tekijän haastatteluja. Hän saa näin kertoa oman näkökulmansa aapisen koostamisen haasteista, velvoitteista ja vapauksista.

6 Tutkimustulokset ja niiden tulkintaa

Tässä tutkimuksessa analyysin kohteena on kolme aapista ja kolme opettajanoppasta. Analysoitavia tekstikokonaisuuksia on yhteensä 335. Niistä 107 on Taikamaan aapisesta ja opettajanoppaasta, 115 on Pikkumetsän aapisesta ja opettajanoppaasta, sekä 113 Kirjakuja 1 -aapisesta ja opettajaoppaasta. Analyysin kohteena ovat tekstit. Kuvat ja tavutaulukot jäävät analyysin ulkopuolelle.

Aloitan esittelemällä analyysin tulokset yksi tutkimuskategoria kerrallaan. Jokaisessa kategoriassa käsitellään kaikki kolme tutkimuksen kohteena ollutta aapista ja opettajanoppasta. Tarkempi yhteenveto tutkimuksen tuloksista tapahtuu tutkielman luvussa 6.7.

Jokaisen tutkimuskategorian ohessa on kokoava taulukko. Taulukoissa esitellään aapittain eriteltynä niiden tekstikokonaisuuksien yhteenlaskettu määrä, joissa analyysin kohteena olevaa kategoriaa käsitellään. Lisäksi taulukoissa on ilmoitettu prosentteina se, kuinka suuressa osassa tekstikokonaisuuksia kategoria esiintyy suhteessa aapisen tekstikokonaisuuksien kokonaismäärään. Kaikkien taulukkojen tarkemmat versiot löytyvät tutkielman osasta Taulukot. Tarkemmista taulukoista selviää esimerkiksi aapisten ja opettajanoppaiden tarkat sivut, joista tulokset juontavat juurensa.

6.1 Sukupuolisensitiivisyys

Ensimmäinen tutkimuskategoria on *sukupuolisensitiivisyys*. Analyysin kohteena on tällöin se, kuinka paljon sukupuolen suhteen stereotyyppisiä hahmoja on suhteessa ei-stereotyyppisiin hahmoihin. Lisäksi huomio kiinnittyy siihen, millaiset piirteet ja toimintatavat pääasiallisesti leimaavat mies- ja naishahmoja. Tärkeää on myös havainnoida sitä, millaisessa asemassa sukupuoli ovat toisiinsa nähden.

Aapiset eroavat siinä, kuinka paljon hahmoja niissä seikkailee. Olen rajannut tarkastelun kohteeksi ne aapisten hahmot, jotka saavat aapisen ja opettajan oppaan kertomuksissa puheenvuoron. Nämä hahmot ovat usein tarinoiden kannalta oleellisia, ja niiden piirteiden ja toiminnan suunnitteluun on silloin käytetty oletettavasti eniten aikaa. Siksi

näiden hahmojen piirteet ovat sukupuolisensitiivisyyden tutkimisen kannalta oleellisia. Lisäksi analyysin kohteena ovat aapisen juhlasivut äitien- ja isänpäivästä.

Taulukko 1. Sukupuolisensitiivisyys. Puheenvuoron saaneet hahmot sukupuolen mukaan.

Sukupuoli	Pikkumetsä	Kirjakuja 1	Taikamaa
Nainen/tyttö	16	14	24
Mies/poika	15	15	35
Neutraali	5	3	16
Yht.	36	32	75

(ks. Tarkempi taulukko 1 s. 65)

Vähiten hahmoja on Kirjakuja 1 -aapisessa, eniten niitä on Taikamaan aapisessa. Kaikista aapisista löytyy kuitenkin selvä päähahmojen joukko. Taulukkoon 1 on laskettu aapisten kertomuksissa ja opettajanoppaan tarinoissa vuorosanoja saaneet hahmot sukupuolen mukaan. Kirjakuja 1 -aapisessa äänen saaneita nais-/tyttöhahmoja on yksi vähemmän kuin mies-/poikahahmoja. Pikkumetsän aapisessa äänen saaneita nais-/tyttöhahmoja on yksi enemmän kuin mies-/poikahahmoja. Eniten eroa on Taikamaan aapisessa, jossa mies-/poikahahmoja on äänessä 11 enemmän kuin nais-/tyttöhahmoja. Neutraaleja äänen saaneita hahmoja on eniten Taikamaan aapisessa.

Pikkumetsän aapisessa seikkailevat eläinhahmot. Pääosassa on kaksi tyttöhahmoa (Ansa, Alaska,) yksi poikahahmo (Ossi) ja yksi mieshahmo (Hukka-Uuno). Lisäksi useissa tarinoissa seikkailee Varis, jolla ei sukupuolta ole. Pikkumetsän aapisessa eläinlapset toimivat sekä keskenään että aikuisen, useimmiten Hukka-Uunon, opastuksella. Hukka-Uuno esiintyy kertomuksissa aikuisena hahmona, jonka puoleen eläinlasten on helppo kääntyä. Hukka-Uuno esimerkiksi auttaa Ossia oppimaan kirjaimet ja ylläpitää kirjastoa kaikkien Pikkumetsän eläinten hyväksi. Kertomuksissa Hukka-Uuno tekee suuret, yhteisiä ongelmia ja asioita koskevat päätökset. Eläinlapsihahmot kuitenkin osallistuvat Hukka-Uunon kanssa päätöksentekoon ja auttavat parhaansa mukaan. Seuraavassa esimerkissä metsän asukkaille on juuri selvinnyt, että Pikkumetsään aiotaan rakentaa taloja.

”Hukka-Uuno oli kutsunut Pikkumetsän väen pihalleen hätäkokoukseen. Tieto rakennustöistä ja metsän kaatamisesta oli levinnyt, ja eläimet puhuivat levottomina yhteen ääneen. Onneksi Alaska alkoi tarjoilla kirsikoita, kukkakaaleja ja muita herkkuja, ja Uuno sai vihdoin puheenvuoron. –Puiden kaataminen on estettävä, joten kaikkien pitää auttaa, Uuno sanoi.”
(Pikkumetsän opettajanopas 1a 2010, 188)

Pikkumetsän aapisen eläinlapsihahmot ideoivat ja täydentävät toisiaan, kun he ratkaisevat arkisia pulmia. Lähes kaikki tehdään yhdessä. Kaikki päähahmot, siis Ansa, Ossi ja Alaska, ovat oma-aloitteisia, kekseliäitä ja nokkelia. Eroja on vain siinä, millaista tulosta heidän toimintansa tuottavat. Ansa aiheuttaa useimmin huolta, kun hän tavoittelee unelmiaan. Ansa on rämäpää, kärsimätön ja haluaisi oppia kaiken heti. Hän on myös hahmoista Variksen lisäksi se, joka kokee esimerkiksi kateellisuuden tunteita. Ongelma-
alttiuden lisäksi Ansalta löytyy myös älykkyyttä. Esimerkissä Ansa haluaa oppia lentämään, mutta aiheuttaa yrityksillään harmia.

”Ossi huokasi ja huomasi sitruunaperhosen, joka pysähtyi korren päähän. Äkkiä perhonen kuitenkin lennähti pois, sillä jostain ylhäältä kuului kolinaa ja samassa myös kauhea huuto. Sitten jotain karvaista ja kovaa rysähti Ossin päälle ja kaatoi hänet jäkälien sekaan.” -- ”–Ansa! puuskahti Ossi ja syljeskeli neulasia suustaan. –Joko taas!”
(Pikkumetsän opettajanopas 1a 2010, 158)

Alaska on hoivaava hahmo, joka pukeutuu tyttömäisesti ja kantaa laukussaan kaikkia arjessa tarpeellisia tavaroita. Tiukan paikan tullen hän kuitenkin toimii määrätietoisesti ja viipyilemättä. Hän keksii usein nopean ratkaisun tilanteeseen. Toisaalta Alaska on utelias, ja joutuu joskus sen vuoksi kiipeliin. Esimerkissä Ossi ja Ansa ihailevat Alaskan eränaistaitoja ja itsenäisyyttä. Alaska on rakentanut joenrantaan laavun ja tarjoaa vierailleen kalaa.

”Ossi: Minä en syö kalaa, mutta ihailen sinun erämiestaitojasi.
Ansa: Eränaistaitoja!
Ossi: Niitä tietenkin.
Ansa: Pelottaako sinua olla yksin metsässä?
Alaska: Ei pelota.”
(Pikkumetsän aapinen 2008, 145)

Ossi on sydämeltään haaveilija. Hän rakastaa luonnon kauneutta ja haluaisi oppia kirjoittamaan, jotta saisi ajatuksensa säilöttyä. Lisäksi Ossi on nokkela ongelmien ratkaisija. Hän ei aiheuta ongelmia, vaan ratkoo niitä. Seuraavassa katkelmassa Ossi on etsimässä Ansalle lahjaa mutta törmääkin ongelmaan. Varis on jäänyt jumiin häkkiin, jonka avaamiseen vaaditaan orastavaa lukutaitoa.

”–Mikä on sellainen kirjain, joka on kuin linnun nokka? Ossi kysyi varikselta. –Sehän on V! V niin kuin varis! Ossi yritti taas lukea: A-VAA...AVAA! Hän painoi tassullaan nappulaa, ja silloin lukko raksautti. Ossi veti oven auki ja varis räpisteli ulos.”
(Pikkumetsän opettajanopas 1a 2010, 204)

Varis on itsekäs hahmo, hyvin utelias ja perillä siitä, mitä metsässä tapahtuu. Seuraavassa esimerkissä Varis on saanut selville, että Pikkumetsä pelastetaan liito-orava Niilon papanoilla:

”Jo on aikoihin eletty. Pikkumetsä pelastetaan Niilon papanoilla. Mitä sellaista Niilolla on mitä minulla ei ole? Niilo osaa lentää. Niin osaan minäkin. Niilo tekee pesän puuhun. Niin minäkin. Enkö minä ole tarpeeksi harvinainen? Varis, joka lausuu runoja.” -- ”Eikö sellaista kannata suojella?”
(Pikkumetsän aapinen 2008, 67)

Sivuhahmot Kulta ja Muru ovat kettukaksoiset, joiden mielestä mukavinta on pelata ja katsoa televisiota. He ovat itsekkäitä ja kovia uhoamaan. Minna on koululainen, joka on kiinnostunut luonnosta. Minna on Pikkumetsän eläinten apuna, kun asioita täytyy hoitaa ihmisten kanssa. Pikkumetsän aapisen (2008, 167) äitienpäivälaulussa puhutaan siitä, kuinka äitienpäiväkortti lämmittää äitiä. Kortissa on kauniita ja kesäisiä sanoja ja asioita. Isänpäivälaulussa (Pikkumetsän aapinen 2008, 156) isä kuvataan tekevänä, ja hän taitaa sekä miesten että naisten hommat. Lisäksi isänpäivälaulussa sanotaan, että joka päivä on isänpäivä, kun taas äitienpäivälaulussa viitataan vain yhteen päivään.

Pikkumetsän aapinen pyrkii kohti sukupuolisensitiivisyyttä, sillä nais-/tyttöhahmoja on äänessä yksi enemmän kuin poika-/mieshahmoja. Päähenkilöistä, lapsihahmoista, löytyy sekä epätyypillinen tyttöhahmo (Ansa) että tyypillisempi tyttöhahmo (Alaska). Ossi taas edustaa herkempää, hiukan epätyypillisempää, poikahahmoa. Hukka-Uuno sen sijaan on stereotyyppinen mieshahmo, joka edustaa viisautta ja turvaa. Äitien- ja isänpäivälaulut korostavat vallalla olevia stereotypioita äidistä tunteellisena naisena ja isästä tekevänä miehenä.

Kirjakuja 1 -aapisessa hahmoja on kolmesta aapisesta vähiten. Päähenkilöinä on kaksi tyttöä (Liisa ja Bella-koira), yksi nainen (Helmi-äiti) ja kaksi poikaa (Matti ja Tahvo-kissa). Sivuhenkilöinä seikkailevat Heikki-isä, Laine ja Aarne, jotka ovat kaikki miehiä. Liisa ja Matti ovat kaksoiset, jotka menevät lähes joka paikkaan kahden ja tekevät kaiken yhdessä. He ovat kekseliäitä ja omatoimisia. Lisäksi heidän suhteeseensa kuuluu naljailu. Matti osaa lukea ja tietää siksi paljon asioista, Liisa sen sijaan on taitava tek-

niikkaan liittyvissä asioissa. Seuraavassa esimerkissä lapset ihmettelevät voimalaitosta ja kiusoittelevat toisiaan.

”–Voimalaitos, Liisa toisti. –Punttisali vai? – Eikös se liity jotenkin sähköön? äiti aprikoi. – Siellä tehdään sähköä! Matti puuskahti. –Punttisalillako? Liisa oli ihmettelevinä. Matti oli vähällä aloittaa perusteellisen selostuksen sähkön synnystä. Hän avasi jo suunsa, mutta huomasi sitten Liisan virnistyksen ja tyytyi vain tuhahtamaan.”
(Kirjakuja 1 opettajanopas syksy 2008, 21)

Helmi-äiti on epätyypillinen äitihahmo. Hän on historiantutkija, jonka tavarat ovat aina hukassa. Lisäksi Helmi ei osaa laittaa ruokaa. Hän on kuitenkin lempeä ja tarkoittaa aina hyvää. Joskus lasten ja äidin roolit menevät sekaisin. Seuraavassa esimerkissä lapset ovat menossa äitinsä saattamana kouluun.

”–Muistakaakin olla varovaisia liikenteessä, äiti opetti. –Käytätte aina suojatietä ja... Samassa Bella alkoi haukkua äidille. –Seis! Matti huudahti ja pysäytti äidin käsivarresta jalkakäytävän reunalle. –Tuossa palaa keltainen! Liisa sanoi. –Onneksi Bella huomasi sen.”
-- ”Muista sinäkin olla varovainen liikenteessä, äiti!”
(Kirjakuja 1 opettajanopas syksy 2008, 99)

Bella ja Tahvo ovat parivaljakko, jonka suhteen kehittymistä seurataan koko aapisen ajan. Bella on prinsessamainen tyttökoira, joka on hieman laiska ja omanarvontunteinen. Tahvo taas on tinkimätön, ritarillinen ja yritteliäs, koska hän haluaa voittaa Bellan sydämen. Seuraavassa esimerkissä Tahvo on hankkinut Bellalle nojatuolin, mutta Bellaa ei olekaan niin helppo miellyttää.

”Bella nousi tuolille ja paneutui kerälle. Hetken se kääntelevä levottomana, sitten se hyppäsi alas ja sanoi: –Jousen päät painavat. Se lähti takaisin ulkoportaalalle. –Siinä meillä on todellinen prinsessa! Tahvo huokasi ihastuksissaan.”
(Kirjakuja 1 -aapinen 2008, 37)

Liisan ja Matin isä, Heikki, on moderni mies. Heikki-isä on hyvä laittamaan ruokaa ja kutomaan esimerkiksi villapaitoja. Hän on konehuoneen hoitaja laivassa, ja siksi paljon poissa kotoa. Kummitus Aarne on kova huijaamaan lapsia ja kertomaan tarinoita. Talonmies Laine taas tekee miesten töitä, eikä puhu ollenkaan. Kirjakuja 1 -aapisessa (2008, 188, 192) isän ja äitienpäivälaulut ovat tavallisesta poikkeavia. Isänpäivälaulussa pohditaan etä-isyyttä ja sitä, miltä isän näkeminen tuntuu pitkän ajan jälkeen. Äitienpäivälaulussa äitiä kuvaillaan hauskaksi, hyväntuuliseksi ja hajamieliseksi.

Kirjakuja 1 -aapisessa näkyy pyrkimys sukupuolisensitiivisyyteen. Bella edustaa stereotyyppistä naista, kun taas Liisa ja Helmi-äiti ovat epätyypillisempiä nais-/tyttohahmoja. Laine ja Tahvo ovat perinteikkäitä mies-/poikahahmoja, kun taas Heikki-isä on moderni mies, joka hallitsee niin miesten kuin naistenkin työt. Matti on tavallinen poikahahmo, jossa ei erityisemmin korostu sukupuoleen liittyvät piirteet. Äitien- ja isänpäivälaulu eivät ylläpidä stereotypioita.

Taikamaan aapisessa on paljon hahmoja, jotka eivät saa puheenvuoroja, mutta jotka esiintyvät kertomuksissa. Ehkä hahmojen paljoudesta johtuen useat hahmot jäävät persoonattomiksi. Analyysia varten olen valinnut Taikamaan aapisesta keskeisimmät ihmishahmot, sekä keskeisimmän satuhahmon. Taikamaan aapisen pääosassa seikkailevat neljä ihmislasta. Kaksi tyttöä (Assi ja Inkeri) ja kaksi poikaa (Eino ja Severi). Tarulaakossa lapset viettävät eniten aikaa johtajavelho Kihokin kanssa, joka on mies.

Assi ja Eino ovat parhaat ystävykset ja tekevät kaiken aina yhdessä. He leikkivät leikkijä, jotka ovat sukupuolineutraaleja. Molemmat käyvät sirkuskoulua, Eino pitää lisäksi autoista. Inkeri on Assin isosisko ja tekee yleensä päätökset siitä, mitä lapset leikkivät tai tekevät, kun ovat yhdessä. Severi on Assin isovelji ja mukana seikkailuissa. Severi kiusoittelee joskus siskojaan. Lapset innostuvat helposti ja ovat kekseliäitä. Seuraavassa esimerkissä lapset ovat pattitilanteessa, kun räyhäri on tullut häiritsemään kesän juhlaa. Tilanteesta selvittää Inkerin ja Severin tomeruudella sekä Assin ja Einon kekseliäisyydellä.

”Severi: Kuuletteko rumpujen pauketta?

Assi: Tottakai! Emme me kuuroja ole.

Severi: Mutta ettepä arvaa, kuka rummuttaa. Se on räyhäri.

Inkeri: Räyhäri täytyy hakea tänne, muuten alkaa sekamelska.

Eino: Mitä me teemme?

Assi: Eino, nyt meidän pitää esiintyä.

Eino: Miksi ihmeessä?

Assi: Inkeri saa rauhassa hakea räyhäriä tänne, kun yleisön huomio on meissä.

Inkeri: Loistava suunnitelma!

Severi: Mitä te aiotte esittää?

Eino: Tässä hässäkässä mieleeni tulee vain se vanha kevätloru.”

(Taikamaan aapinen 2011, 143)

Kihokki on Tarulaakson velho. Kihokki on viisas ja auttavainen, ja siksi Tarulaakson henkinen johtaja. Hänen suurin tehtävänsä on muuttaa räyhärit kilteiksi. Kihokki lisäksi osaa mitä tahansa, jos vain yrittää. Kihokki kutsuu lapset usein avukseen Tarulaaksoon.

Seuraava esimerkki havainnollistaa Kihokki-velhon statusta, kun Assi ja Eino selvittävät kinkkisen tilanteen uhkailemalla Raikulan kaupunkiin saapuneita peikkoja Kihokin saapumisella.

”Eino on lukenut Serafian päiväkirjasta, että Kihokki-velho saa ilkikuriset peikot kuriin ja järjestykseen. –Jos ette tottele, kutsumme tänne Tarulaakso velhojen johtajan, Kihokin. Kihokki suuttuu hirmuisesti, jos saa kuulla ilkeästä teostanne, Eino uhkaa. –Älkää vain kutsuko sitä tänne! Peikko sanoo ääni vapisten. –Kihokki voi komentaa meidät Tarulaaksoon. Joudumme olemaan koriarestissa eikä meillä ole enää mitään hauskaa! Toinen peikko parkuu.”
(Taikamaan opettajanopas Kirjaimet 2011, 24)

Einon isä on autonrakentaja ja äiti luonnonsuojelija. Einon vaari on valokuvaaja ja mummo modisti. Einon isä, vaari ja mummo ovat stereotyyppisiä hahmoja. Vaari ja isä ovat riehakkaita ja mummo varovainen ja suojelevainen. Einon isä on kiinnostunut autoista ja mummo käsitöistä. Assin vanhemmat ovat taas hieman epätyypillisempiä. He ovat taiteellisia, isä taidemaalari ja äiti oopperalaulaja. Modernia molemmissa perheissä on se, että äiti on paljon poissa ja isät ovat päävastuussa perheen pyörittämisestä. Taikamaan aapisen (2011, 152–153) isänpäiväkertomuksessa Assi ja Eino vievät isänsä temppuilemaan. Kommelluksista huolimatta isät oppivat ja onnistuvat. Äitienpäiväosiossa (Taikamaan aapinen 2011, 167) äitiä tarvitaan hellimään, antamaan rakkautta ja hoitamaan lapsia. Isää kuvataan tekemisen kautta ja äitiä äitiyden, tunteiden ja kodin hoitamisen kautta.

Sekä Taikamaan aapisen lapsissa että aikuisissa on sukupuolistereotyyppisiä ja toisaalta epätyypillisiä hahmoja. Usein hahmoilla on sekä sukupuolelleen tyypillisiä piirteitä ja toisaalta sukupuolelleen epätyypillisiä piirteitä. Puheenvuoroja saaneita mies-/poikahahmoja on kuitenkin merkittävästi enemmän kuin nais-/tytöhahmoja, joten aapinen ei yllä sukupuolisensitiiviseksi. Kolmesta aapisesta sukupuolistereotypiat rikkoutuvat eniten Pikkumetsän- ja Kirjakuja 1 -aapisessa.

Kaikille aapisille yhteistä on se, että kertomuksissa viisautta ja järjestystä edustaa aikuinen mies. Pikkumetsän aapisessa Hukka-Uuno, Kirjakuja 1 -aapisessa Heikki-isä ja Taikamaan aapisessa Kihokki-velho. Kaikissa aapisissa lapsihahmot ovat hyvin sukupuolineutraaleja, mutta sukupuolten erot tulevat näkyviksi sivuhahmojen käytöksessä ja piirteissä. Esimerkiksi Kirjakuja 1 -aapisessa Liisa ja Matti ovat sukupuolineutraaleja kun taas Bella ja Tahvo toteuttavat toiminnassaan stereotyyppisiä sukupuolirooleja.

6.2 Yritteliäisyys

Toinen tutkimuskategoria on *yritteliäisyys*. Sen avulla tarkastellaan hahmojen suhdetta toimintaan. Mielenkiinnon kohteena on, toimiiko hahmo oma-aloitteisesti ja ongelmia ratkoen ja tavoittelee hahmo toiminnallaan tulosta pitkäjänteisesti. Analyysin kohteena on myös se, koettaako hahmo vaikuttaa ympäristöönsä tai toisen hahmon toimintaan. Lisäksi analyysissä otetaan huomioon työntekoon liittyvät yritteliäisyys.

Analyysin ohjenuorana käytän 4H-yhdistyksen ohjaajasivun määritelmää nuoren yritteliäisyydestä: ”Yritteliäisyys on omatoimisuutta, aktiivisuutta, kekseliäisyyttä, luovia ratkaisuja, rohkeutta tehdä päätöksiä ja halua vaikuttaa asioihin. Yritteliäisyyttä opitaan itse tekemällä, tutkimalla, kokeilemalla ja ongelmia ratkaisemalla.” (Yritteliäs kerholainen. 16.10.2014.) Seuraavaan taulukkoon on koottu aapisten tekstikokonaisuudet, joissa käsitellään yritteliäisyyttä sekä laskettu näiden tekstikokonaisuuksien prosentuaalinen osuus kaikista tekstikokonaisuuksista.

Taulukko 2. Yritteliäisyys.

Kategoria	Pikkumetsä	Kirjakuja 1	Taikamaa
Yritteliäisyys	22	34	31
Prosenttiosuudet	19%	30%	29%

(ks. Tarkempi taulukko 2 s. 67)

Kaikissa aapisissa yritteliäisyyteen liittyviä tekstikokonaisuuksia on paljon. Yritteliäisyys ilmenee henkilökohtaisten- sekä yhteisten päämäärien saavuttamisen tavoitteluna, kekseliäisyytenä ja ongelmanratkaisuna. Sekä Pikkumetsän-, Kirjakuja 1- että Taikamaan aapisen hahmoilla on henkilökohtaisia ja yhteisiä tavoitteita, joita kohti he määrätietoisesti etenevät. Hahmojen henkilökohtaiset tavoitteet liittyvät usein oman unelman saavuttamiseen tai tehtävän loppuunsaattamiseen. Yhteiset tavoitteet taas liittyvät yhteisen hyvän puolustamiseen ja toisten auttamiseen. Pikkumetsän- ja Taikamaan aapisissa toiminta ja yritteliäisyys kohdistuvat joskus myös toisen käytöksen pysyvään muuttamiseen.

Pikkumetsän aapisessa korostuu yhteistyö ja toisen auttaminen, kun tavoitellaan jotain yhteistä tai henkilökohtaista päämäärää. Yhteinen tavoite löytyy, kun kertomuksissa

Pikkumetsän väki kokoaa voimansa yhteen, jotta metsä saadaan pelastettua tuholta. Toisaalta Ansa autetaan yhdessä keksimään, kuinka hän saavuttaisi henkilökohtaisen tavoitteensa, eli oppisi lentämään. Ansa, Ossi, Alaska ja Hukka-Uuno yrittävät myös saada Kullan ja Murun innostumaan muustakin kuin television katsomisesta, siis yrittävät muuttaa kaksosten toimintaa. Pikkumetsästä löytyy myös yrittäjämäisyyttä. Hukka-Uuno ylläpitää Pikkumetsän kirjastoa ja ajaa kirjastomopoa. Seuraavissa esimerkeissä on otteita henkilökohtaisen tavoitteen edistämisestä ja yhteisen tavoitteen saavuttamisesta. Ensimmäisessä esimerkissä Ansa pohtii, kommellusten jälkeen, miten pystyisi taas lentämään. Toisessa esimerkissä yritetään löytää kadonnutta mopoa.

”Jos ei ole sulkia tai liitopoimuja, pitää keksiä, miten ihmisten lentokoneet lentävät, Ansa ajatteli. Mikä pitää ne ilmassa? Ansa mietti hetken, ja sitten hän keksi: Moottori! Ja missä Pikkumetsässä oli moottori? Tietenkin Hukka-Uunon mopossa. Ansa päätti kysyä mopolta, miten saisi itselleen moottorin.”

(Pikkumetsän aapisen opettajan opas 1a 2008, 182)

”Hukka-Uuno: Mopo on kadonnut.

Ossi: Mitä?

Ansa: Onko se varastettu?

Hukka-Uuno: En usko, että se on varastettu.

Ansa: Meidän on tehtävä katoamisilmoitus.

Ossi: Meidän on vietävä niitä joka paikkaan.”

(Pikkumetsän aapinen 2008, 130)

Eniten yritteliäisyys korostuu Kirjakuja 1 -aapisen tekstikokonaisuuksissa. Kirjakuja 1 -aapisessa on kaksi selkeää koko aapisen jatkuvaa teemaa, jotka sisältävät runsaasti yritteliäisyyttä ja ongelmanratkaisua. Ensimmäinen teema löytyy aapisen etevien lukijoiden kertomuksista, joissa sitkeä Tahvo-kissa yrittää kaikin keinoin voittaa Bella-koiran sydäntä. Toinen teema on Matin ja Liisan tekemä tiivis yhteistyö, kun he etsivät ja selvittävät johtolankojen arvoituksia. Näiden kahden teeman lisäksi Helmi-äidin työnä on kirjoittaa kartanon historia ja luetteloida kartanon irtaimistoa, mikä vaatii sekin pitkäjänteisyyttä ja yritteliäisyyttä. Seuraavissa esimerkeissä tutustutaan paremmin Kirjakuja 1 -aapisen kantaviin yritteliäisyysteemoihin. Ensimmäisessä esimerkissä Matti ja Liisa tutkiskelevat ottomaania uuden johtolangan toivossa. Toisessa esimerkissä Tahvo aikoo yrittää parhaansa, vaikka ensin epäonnistuu.

”Matti ja Liisa tutkivat sohvan huolellisesti, tunnustelivat jokaisen rakosen. Matti jopa ryömi sohvan alle tarkistaakseen, ettei johtolankaa oltu kätkeyty sinne. –Ehkä tässä on jokin salalokero, Liisa sanoi ja alkoi koputella sohvan puuosia. –Sen pitäisi kuulostaa ontolta. Matti alkoi koputella sohvan toista päätä. Hetken kuluttua he kohtasivat keskellä, eikä kumpikaan ollut löytänyt salalokeroa tai muutakaan ontolta kuulostavaa kohtaa. –Ei täällä taida ollakaan mitään johtolankaa, Matti epäili. –Taasko Aarne on syöttänyt meille pajunköyttä? Liisa paheksui. –Vai onko joku

muu löytänyt johtolangan ja vienyt sen mukanaan? Vaikka se Laine? –Pitää kysyä Laineelta, Liisa päätti. –Tietääköhän äiti sen osoitteen?”
(Kirjakuja 1- aapisen opettajanopas syksy 2008, 69)

”Kuistin alta kuului rapinaa. Bella raotti vasenta silmäänsä ja sulki sen saman tien, kun siili työn-tyi esiin. –Ole huoleti, Bella, minä varjelen sinua! Tahvo julisti ja loikkasi kaiteelta siilin eteen nurmikolle. –Kuulehan siili, minä olen siperiantiikeri Tahvo. Jätä sydämeni valtiatar rauhaan. –Mitä minä sinun sydämelläsi? Bella ihmetteli unisesti. Siili hätkähti Bellan puhetta, käännähti koiraa kohti ja nosti piikkinsä pystyyn. Pari niistä osui Tahvon kuonoon. Kissa kiljahti. Siili hätkähti ja peräännytti nyt Bellaa kohti. Bella heräsi, kun piikit tökkäsivät sen takapuoleen. –Uuuuuuuuuuu! Bellan ulvaisu karkotti siilin takaisin kuistin alle ja Tahvon lähimpään puuhun. Sitten Bella laskeutui taas pitkälleen ja sulki silmänsä. Suru täytti Tahvon sydämen. Tahvo käsitti, että sen täytyi lähteä tekemään urotöitä. Muuten Bella ei antaisi sille anteeksi.”
(Kirjakuja 1 -aapinen 2008, 28–29)

Taikamaan aapisessa hahmot ovat jakautuneet hyviin ja pahoihin. Hyvää edustavat Tarulaakson keijut, velhot ja jääjunnut, paha räyhärit ja peikot. Taikamaan aapisessa osayritteliäisyydestä liittykin pahojen hahmojen käytöksen muuttamiseen. Esimerkiksi Kihokki-velho yrittää käännäyttää räyhäreitä hyväkäytöksiksi. Toisaalta osa Taikamaan aapisen yritteliäisyydestä perustuu hyvien hahmojen keskinäiseen vastavuoroisuuteen ja auttamiseen. Esimerkiksi Assi ja Eino pyytävät ja saavat itse apua ongelmiinsa ja vastavuoroisesti ratkovat toisten ongelmia. Lisäksi Taikamaan aapisessa (2011, 10, 17, 24, 25, 32, 36, 44, 50, 56) esitellään aapisista eniten yrittäjyyteen perustuvia ammatteja. Seuraavissa esimerkeissä tutustutaan Taikamaan aapisen hyväntahtoiseen yritteliäisyyteen. Ensimmäisessä esimerkissä Eino, Assi ja Inkeri etsivät vettä, jotta saisivat keijujen ihmekukan pelastettua kuivuudelta. Toisessa esimerkissä Assi ja Eino ovat isiensä kanssa tempukoulussa.

”Kihokki pysähtyy ja ojentaa lapsille kastelukannut. Assi ja Eino katsovat ihmeissään joen tyhjää uomaa. Mistä he nyt saavat kastelukannuihinsa vettä? Inkeri on neuvokkaampi. Hän alkaa kaivaa joen uomaan kuoppaa. Pikkuhiljaa kuoppa täyttyykin vedellä. Lapset kauhovat kämmenillään vettä kannuihin. Jokainen saa kannuunsa tipan vettä. Se tuntuu kannun pohjalla suurelta aarteelta.”
(Taikamaan aapinen 2011, 133)

”Lopulta isätkin innostuvat. He haluavat harjoitella käsillä seisomista. Siinä tohinassa Assin isän housut repeävät. Se ei harjoittelua haittaa. Monen yrityksen jälkeen isät onnistuvat. Assi ja Eino ovat ylpeitä isistään. Isät edistyivät paljon yhden tunnin aikana.”
(Taikamaan aapinen 2011, 153)

6.3 Suvaitsevaisuus

Kolmas tutkimuskategoria on *suvaitsevaisuus*. Sen avulla tarkastellaan sekä suvaitsevuuteen liittyviä aapisen kertomusten teemoja että monikulttuurisuuden käsittelytapoja.

Mielenkiinnon kohteena on toisaalta selvästi monikulttuuriset hahmot tai teemat ja toisaalta hahmojen keskinäiseen toimintaan liittyvä suvaitsevaisuus.

Seuraavaan taulukkoon on laskettu ne kertomukset, joissa käsitellään monikulttuurisuutta ja suvaitsevuutta. Monikulttuurisuus pitää sisällään suvaitsevaisuuden ja suvaitsemattomuuden liittyen *vieraaseen kulttuuriin* ja sen tapoihin. Suvaitsevaisuus pitää sisällään *oman kulttuurin sisäisen* suvaitsevaisuuden ja suvaitsemattomuuden. Eniten monikulttuurisuutta ja suvaitsevuutta käsitellään Kirjakuja 1 -aapisessa. Pikkumetsän- ja Kirjakuja 1 -aapisen hahmoilla on sekä hyviä että huonoja ominaisuuksia, jotka ilmenevät kertomusten edetessä. Taikamaan aapisessa hyvät ja huonot puolet sen sijaan personoituvat vahvasti eri hahmoryhmiin.

Taulukko 3. Monikulttuurisuus ja suvaitsevaisuus

Kategoria	Pikkumetsä	Kirjakuja1	Taikamaa
Monikulttuurisuus ja suvaitsevaisuus	16	20	16
Prosenttiosuudet	14%	18%	15%

(Ks. Tarkempi taulukko 3 s. 68)

Pikkumetsän aapinen on ainoa aapinen, jossa on aidosti monikulttuurinen päähahmo. Alaska on tullut Pikkumetsään Kanadasta. Pikkumetsän aapisen hahmot reagoivat Alaskan tuloon pääosin positiivisesti, mutta negatiivisia ennakkoluulojakin löytyy. Pikkumetsän aapisessa tutustutaan Alaskan kautta siihen, miltä tuntuu kun on ikävä omaa kotimaata tai kun ei ymmärrä uuden maan kieltä ja tapoja. Seuraavassa esimerkissä Ansa ja Ossi kummeksuvat Alaskan tapoja. Toisessa esimerkissä Alaska on vahingossa päätenyt Minnan puumajaan, jonne Minna ilmestyy. Minna ja Alaska pohtivat, mikä yhdistää kahta erilaista tyyppiä.

”–Minä olen Alaska, eläin sanoi iloisesti, ja sitten hän tuli Ossin luo, ojensi tassunsa ja painoi nopeasti poskensa vuoron perään jäniksen kummallekin poskelle. Ossi punastui turkkinsa alla ja perääntyi järkyttyneenä. Kun vieras lähestyi Ansa, orava hypähti nopeasti kauemmas. –Outo tyyppi ja oudot tavat, Ossi kuiskasi Ansalle.”
(Pikkumetsän opettajanopas 1a 2010, 164)

”–Sinullakin on silmälasit, tyttö nauroi ja osoitti naamaria. –Sinun laseistasi on enemmän apua, Alaska sanoi ja tyttö nyökkäsi. –Niillä näkee luonnon paremmin ja saa parempia kuvia, tyttö sanoi. Sitten hän kertoi, että hänen silmälasinsa olivat uudet, eikä hän ollut vielä oikein tottunut niihin.”

(Pikkumetsän opettajanopas 1a 2010, 184)

Kirjakuja 1 -aapisessa Heikki-isä matkaa laivan koneenhoitajana pitkin Etelä-Amerikkaa. Monikulttuurisuuden sijaan aapisessa käsitellään kuitenkin enemmän hahmojen oman elinpiirin sisäistä suvaitsevuutta. Ensimmäisessä esimerkissä Matti ja Liisa sekä vanhempansa, pohtivat talonmies Laineen tapaa kommunikoida, kun hän ilmoittaa antenniasennuksen olevan valmis. Toisessa esimerkissä Lumipallo-kissa ei meinaa ymmärtää Bella-koiran erilaisuutta.

”Ulko-ovelle koputettiin. Laine avasi oven itse, heilautti kättään ja sulki taas oven. –Antenni taitaa nyt olla kunnossa, äiti päätteli. –Tuo Laine vaikuttaa hiljaiselta kaverilta, isä sanoi. –No, ei hän kaikkien tarvitse olla aina suuna päänä. –Minä ainakin pidän Laineesta, Liisa sanoi. Niin pitivät muutkin.”

(Kirjakuja 1 opettajanopas syksy 2011, 171)

”–Miksi sinulla ei ole karvoja? Lumipallo kysyi. –Miksi sinä kysyt noin typeriä? Bella kysyi, mutta selitti kuitenkin. –Minä olen meksikonkarvatonkoira. Minulla ei kuulu olla karvoja. –Karvaton koira, Lumipallo sanoi. –Kaikkea sitä kuulee ja näkee. Seuraavaksi näen varmaan hännättömän kissan!”

(Kirjakuja 1 -aapinen 2008, 48–49)

Taikamaan aapisessa Einon äiti on töissä Afrikassa luonnonsuojelijana. Kuitenkin monikulttuurisuutta ja suvaitsevaisuutta käsitellään Taikamaan aapisessa vähän. Etenkin monikulttuurisuuteen viittaavia kertomuksia on erityisen vähän. Suvaitsevuutta käsitellään, mutta usein sen kautta, mitä *ei* tarvitse suvaita ja miksi. Taikamaan aapisessa huono käytös ja pahuus on ulkoistettu tiettyihin ryhmiin, Tarulaakson peikkoihin ja räyhäreihin. Heidän käytöstään ei tarvitse kenenkään sietää. Ensimmäisessä esimerkissä sirkuksen tirehtööri on toiveikas, että ajan myötä kaikki oppivat suvaitsemaan toisiaan ja tekemään yhteistyötä. Toisessa esimerkissä Kihokki pyytää lapsia sietämään räyhäreiden juhlia.

”Sirkuksen uudet koirat ovat innoissaan. Ne hyppivät ja pomppivat. Ne haluavat oppia temppuja. Kirahvi on ylimielinen. Se osaa mielestään kaiken. Se ei halua harjoitella aloittelijoiden kanssa. Kirahvin mielestä koirat vain säheltävät. Yhteistyöstä ei tule mitään. Onneksi sirkuksen tirehtööri on ymmärtäväinen. Hän tietää, että kaikki oppivat ajallaan temppuja ja yhteistyötä.”

(Taikamaan aapinen 2011, 19)

”Kihokki vie lapset sivummalle ja kuiskaa: –Juhlitaan hetki heidän mielikseen ja koetetaan kestää. Varautukaa kuitenkin päänsärkyyn.” -- ”Räyhärit alkavat kilpailla siitä, kuka niistä on paras rumpali. Ne paukuttavat peltitölkkejään villeissä rytmeissä. Osa räyhäreistä tanssii pomppimalla ylös ja alas kuin superpallot. Assi, Severi ja Inkerikin pomppivat ylös ja alas. Meno on silti las-

ten mielestä aika päätöntä ja hölmöä. Onneksi äiti ja isä eivät ole näkemässä näin älyttömiä juhlia.”
(Taikamaan opettajanopas Kirjaimet 2011, 33)

Kaikissa aapisissa käsitellään sekä monikulttuurisuutta ja suvaitsevaisuutta. Jokaisessa aapisessa kertomusten läpikulkevinä teemoina esiintyvät yhteisöllisyys ja toisien auttaminen. Kuitenkin kaikki aapiset sisältävät myös suvaitsemattomuutta. Suvaitsemattomuus liittyy usein joko läheisiin ihmissuhteisiin tai siihen, ettei jonkun ryhmän tai henkilön toimintaa ei pidetä suotavana. Esimerkiksi Pikkumetsän aapisen opettajanoppaan kertomuksissa (2010, 188, 192) hahmot eivät haluaisi olla tekemisissä Kullan ja Murun kanssa, koska he ovat kenkkuja tyyppejä. Suuri osa sekä Kirjakuja 1 -aapisen että Taikamaan aapisen suvaitsevuus ja monikulttuurisuus tutkimuskategorian tekstikokonaisuuksista käsittelee suvaitsemattomuutta. Kirjakuja 1 -aapisen opettajanoppaassa (2011, 20, 21, 33, 51, 63, 69, 129, 135) kaksoset Matti ja Liisa joskus naljailevat toisilleen ja äidilleen. Taikamaan aapisessa sekä Raikulan lapset, että Tarulaakson muut asukkaat eivät voi sietää räyhäreitä ja yrittävät muuttaa näiden toimintaa. Lisäksi sisarukset Assi ja Severi joskus ilkeilevät toisilleen (Taikamaan opettajanopas Kirjaimet 2011, 19, 21, 24, 30, 28, 33, 34). Kolmesta aapisesta suvaitsevaisimmaksi opettaa Pikkumetsän aapinen, kun taas Kirjakuja 1 -aapinen ja Taikamaan aapinen sallivat huomattavan paljon suvaitsemattomuutta.

6.4 Ympäristötietoisuus

Neljäs tutkimuskategoria on *ympäristötietoisuus*. Tällöin keskitytään siihen, millaisia ympäristöarvoja aapisen kertomuksissa käsitellään, millaista toimintaa ympäristöön liittyy ja miten luontoon kertomuksissa suhtaudutaan. Ympäristötietoisuuteen liittyvät esimerkiksi luonnon suojeleminen ja kierrätys, luonnon kauneudesta nauttiminen, luonnossa oppiminen, luonnon antimien hyödyntäminen ja eläimiin suhtautuminen. Seuraavaan taulukkoon on laskettu ne tekstikokonaisuudet, jotka aapisissa ja opettajanoppaissa käsittelevät ympäristötietoisuuden osa-alueita.

Taulukko 4. Ympäristötietoisuus

Kategoria	Pikkumetsä	Kirjakuja 1	Taikamaa
Ympäristötietoisuus	29	4	22
Prosenttiosuudet	25%	4%	21%

(Ks. Tarkempi taulukko 4 s. 68)

Kaikissa kolmessa aapisessa hahmot seikkailevat ja viettävät aikaa ulkona. Jokaisessa aapisessa leikitään talvileikkejä ja hyödynnetään luontoa ruoan tuottajana. Aapiset kuitenkin eroavat merkittävästi toisistaan, kun tarkastellaan tekstikokonaisuuksien määrää, jossa ympäristötietoisuutta käsitellään. Vähiten ympäristötietoisuuteen liittyviä kertomuksia on Kirjakuja 1 -aapisessa. Eniten niitä sen sijaan on Pikkumetsän aapisessa.

Pikkumetsän aapisessa on esillä sekä eläinten, että ihmisten näkökulma luontoon. Metsää pidetään Pikkumetsän aapisessa tärkeänä kummankin osapuolen kannalta. Metsästä voi nauttia, siellä voi oppia ja se on koti sekä ihmisille että eläimille. Erityisesti luonnonsuojelulliset näkökulmat sekä uhanalaisuus ja kierrättäminen tulevat kertomuksissa vahvasti esille. Ensimmäisessä esimerkissä Pikkumetsän ihmiset ja eläimet ovat mielenosoituksessa Pikkumetsän kaatamista vastaan. Toisessa esimerkissä Pikkumetsää siivotaan keväällä lumien sullettua.

”Miehen lopetettua kuuluttaja selitti, että yli tuhat Vihervaaran asukasta oli kirjoittanut nimensä Pikkumetsää puolustavaan vetoomukseen – ja nyt nimet luovutettiin kunnanjohtajalle. Tumma nainen kiipesi korokkeelle ja sai nipun papereita” -- ”hän kiitti Pikkumetsän puolustajia. Samalla hän muistutti, että myös asuntoja tarvitaan. –Onko se meidän puolesta vai vastaan? Ossi kysyi Alaskalta.”

(Pikkumetsän aapisen opettajanopas 1a 2008, 192)

”Kevät on armoton. Se paljastaa kaikki hankeen unohdetut sukset ja lumilapiot. Se paljastaa ojiin ja teiden varsille heitetyt karkkipaperit, muovikassit ja tölkit. Roskia oli kaikkialla. Pikkumetsän väki kauhistui ja ryhtyi siivoamaan. Kokonaisen päivän talkooväki keräsi roskaa.”

(Pikkumetsän aapinen 2008, 142)

Kirjakuja 1 -aapisessa käsitellään ympäristötietoisuuteen liittyviä teemoja hyvin vähän. Aapisessa sivutaan muutamassa tekstikokonaisuudessa kierrättämistä ja yrttitarhan pitoa, yhdessä tekstikokonaisuudessa Matti ja Liisa ihailevat luonnon kauneutta. Lisäksi heillä on hyvin hoidettu ja onnellinen lemmikki, Bella. Toisaalta asenne kierrättämiseen on huoleton, koska Helmi-äiti unohtaa usein kokkauksensa liedelle, ja näin ruokaa jou-

tuu roskikseen. Ensimmäisessä esimerkissä lapset pelastavat viattoman luontokappaleen. Toisessa esimerkissä Matti pyytää Liisaa keskittymään, kuuntelemaan ja katselemaan luonnon kauneutta.

”Liisa ja Matti pysähtyivät välillä tonkimaan kepillä pientä lampea, joka oli syntynyt ojien risteyskohtaan. Kärpäset pörisivät ja sirkat sirittivät. Lapset pelastivat asfaltille eksyneen vattumadon voikukanlehden päällä heinikkoon.”

(Kirjakuja 1 -aapisen opettajanopas syksy 2008, 75)

”Liisa: Lallallaa!

Matti: Liisa! Älä laula.

Liisa: Lallallaa!

Matti: Ole hiljaa. Kuuntele! Luonto laulaa.

Liisa: Miten luonto voi laulaa?”

(Kirjakuja 1 -aapinen 2008, 43)

Taikamaan aapisen tekstikokonaisuuksissa ympäristötietoisuutta käsitellään lähes yhtä paljon kuin Pikkumetsän aapisessa. Taikamaan aapisessa korostuu erityisesti luonnon kauneudesta nauttiminen. Einoon äiti on Afrikassa luonnonsuojelutehtävissä ja Assin Serafia mummo oli arvostettu puutarhuri. Lisäksi Tarulaakson kansa arvostaa luontoa. Luonnon hyvinvointia ja kierrätystä pidetään myös tärkeinä asioina. Esimerkiksi Assi ja Eino kutsutaan Tarulaaksoon apuun, kun kuivuus uhkaa keijujen ihmekukkaa ja räyhäreitä yritetään opettaa kierrättämään. Eläimiä myös arvostetaan. Assi ja Eino pitävät hyvää huolta velhojen lemmikeistä, Iskosta ja Leepusta. Seuraavissa esimerkeissä tutustutaan Taikamaan aapisen luontosuhteeseen ja käsitykseen siitä, miten eläimiä kohdellaan. Ensimmäisessä esimerkissä on katkelma Serafia-mummon kirjeestä, jossa kerrotaan Tarulaakson asukeista ja heidän suhteestaan luontoon. Toisessa esimerkissä otetaan kantaa eläinten hyvinvointiin sirkuksessa, jossa Isko ja Leepu hätäntyvät, kun he näkevät sirkuseläimet tekemässä vaarallisia temppuja. Isko ja Leepu päättävät auttaa eläimiä, ja saavat kaaoksen aikaan.

”Tarulaaksossa on uskomattoman kauniita kukkia ja kukkaniittyjä, jollaisia en ole koskaan nähnyt.” -- ”(Velhot) ajattelevat aina Tarulaakson parasta ja siksi ne ovat Tarulaakson johtajia. Ne osaavat tehdä yrteistä lääkkeitä ja löytävät parannuskeinoja moniin vaivoihin.” -- ”Vihreät keijut asuvat vanhoissa vaahteroissa ja tammissa. Niiden vaatteet on tehty kasvien ja kukkien lehdistä. Vihreät keijut ovat hyväsydämisä kasvien ja eläinten hoivaajia.” -- ”(Räyhärit) eivät siivoa koskaan. Joka nurkassa on roskia ja romua, jota ne eivät heitä pois.”

(Taikamaan aapisen opettajanopas Kirjaimet 2011, 19)

”–Hyi teitä! Assi kivahtaa. –Teidän pitää ymmärtää, että eläimet ovat kasvaneet sirkuksessa, Eino saarnaa. –Ne pitävät työstään ja ovat tirehtööri Tepan kasvattamia, Assi jatkaa. –Teidän temppunne takia esitys meni pilalle ja eläimet pelästyivät kovasti, Eino toruu. Tuntuu kuin lemmikkejä kaduttaisi. Lepakko ja lisko tuijottavat maahan päät painuksissa.”

(Taikamaan aapisen opettajanopas Kirjaimet 2011, 29)

6.5 Media ja diginatiivius

Viides tutkimuskategoria on *media ja diginatiivius*. Mielenkiinnon kohteena on aapisen hahmojen suhtautuminen tietotekniikkaan ja mediaan, sekä se, millaisia tietotekniikan ja median käyttötaitoja hahmot oppivat ja hyödyntävät. Mediaan ja diginatiiviuuteen lukeutuvat tv, radio, valokuvat/valokuvaaminen, lehdet, mainokset, ilmoitukset, kortit, kirjeet, kännykkä ja median hyödyntäminen oman asiansa ajamiseen esim. markkinointiin tai mielenosoitukseen. Seuraavaan taulukkoon on koottu tekstikokonaisuudet, joissa mediaa ja diginatiiviutta käsitellään.

Taulukko 5. Media ja diginatiivius

Kategoria	Pikkumetsä	Kirjakuja 1	Taikamaa
Media ja diginatiivius	26	7	14
Prosenttiosuudet	23%	6%	13%

(Ks. Tarkempi taulukko 5 s. 69)

Mediaa ja diginatiiviutta käsitellään huomattavasti eniten Pikkumetsän aapisessa ja vähiten Kirjakuja 1-aapisessa. Pikkumetsän aapisessa hahmot osaavat hyödyntää mediaa omien asioidensa edistämiseen ja tiedon etsimiseen. Hahmot hyödyntävät erilaisia medioita runsaasti, kun he yrittävät pysäyttää Pikkumetsään kaavaillut rakennustyöt ja metsän kaatamisen. Lisäksi Varis käyttää kännykkää yhteydenpitoon ja raportoi estohankkeen etenemisestä Pikkumetsäläisille. Kulta ja Muru ovat sen sijaan koukussa television katsomiseen ja suorastaan mainosten orjia. Ensimmäisessä esimerkissä Uuno valjastaa Pikkumetsän väen talkoisiin puiden kaatamista vastaan. Toisessa esimerkissä Pikkumetsän väki keksii, kuinka Pikkumetsä saadaan pelastettua mediaa hyödyntämällä.

”–Puiden kaataminen on estettävä, joten kaikkien pitää auttaa, Uuno sanoi. Niilo lupautui heti yövahdiksi. Emojänis alkoi etsiä turvakoloja metsän lapsille ja majava lupasi varoittaa Uikkujen asukkaita. Ansa ja varis lähetettiin saman tien ilmatähystäjiksi. –Meidän pitää myös kuunnella radiouutisia ja lukea lehtiä, Uuno jatkoi puhettaan. –Kettukaksosilla on televisio, Ossi sanoi ja vinkkasi jonnekin metsään päin. –Mene sinä sinne katsomaan uutisia, ja kerro, puhutaanko niissä Pikkumetsästä, Uuno sanoi.”

(Pikkumetsän aapisen opettajanopas 1a 2008, 188)

”Minna ja eläimet olivat keksineet, että Pikkumetsä voisi pelastua, jos ihmiset tietäisivät, että siellä asui harvinainen liito-orava. Niilosta piti siis saada valokuva.”
(Pikkumetsän aapisen opettajanopas 1a 2008, 200)

Kirjakuja 1 -aapisessa mediaa ja diginatiiviutta käsitellään hyvin vähän. Aapisen hahmot lukevat lehtiä ja katsovat tv:tä, sekä pitävät toisiinsa yhteyttä kännykällä. Isään pidetään yhteyttä kirjeitse. Kirjakuja 1 -aapisessa hahmot eivät kuitenkaan käytä mediaa tavoitteiden saavuttamiseen, eikä mediakriittisiä kertomuksia ole. Esimerkissä Helmi-äiti, Matti ja Liisa huomaavat kadottaneensa Bellan, mutta onneksi on kännykkä.

”(Äiti, Matti ja Liisa) ehtivät jo ajaa autolla pari korttelinväliä ennen kuin Matin kännykkä soi. Hän katsoi soittajan nimen näytöltä ja kummeksui: –Äiti soittaa...? Matti jäi tuijottamaan puhelintaan, joka soi koko ajan. Liisa kurkotti äidin käsilaukun etupenkiltä ja alkoi penkoa sitä. Kesken kaiken äiti nosti katseensa taustapeiliin ja hihkaisi: – Nyt muistan! Minulta jäi puhelin vaatehuoneen alahyllylle. Katsoin siitä kelloa ja... –Vastaa nyt, Matti! Liisa hoputti. Matti vastasi. –Hau hau! Kuului luurista. –Vuh vuh! –Me tullaan heti takaisin, Matti sanoi ja lopetti puhelun. –Kuka soitti? Äiti kysyi. –Se oli Bella. Me unohdettiin se kotiin.”
(Kirjakuja 1 -aapisen opettajanopas syksy 2008, 20)

Taikamaan aapisessa Eino ja Afrikassa oleva äiti pitävät yhteyttä modernisti puhelimella ja viestein. Sen sijaan lapset pitävät Tarulaaksoon yhteyttä vanhanaikaisesti kirjeitse. Hahmot käyttävät mediaa hyväkseen, esimerkiksi markkinoimalla teatteriesitystä mainoksia ja kuvien avulla. Taikamaan aapisessa käsitellään lisäksi kuuluisuutta. Seuraavassa esimerkissä käsitellään mediaan liittyvää julkisuutta Assin äidin, oopperalaulaja Ulla Ukin kautta. Toisessa esimerkissä Valle-vaari kuvaa valokuvia teatteriesityksen mainoksia varten.

”Ulla on kuuluisa ja hän on esiintynyt suurilla oopperalavoilla ympäri maailmaa. Assia ihmettyy, kun ihmiset tunnistavat äidin ruokakaupassa. Toisinaan äidiltä saatetaan pyytää nimikirjoitusta. Assille Ulla on kuitenkin ihan tavallinen äiti. Ulla käy töissä niin kuin muutkin äidit, hänen työpaikkansa vain on oopperassa. Ulla on usein iltaisin töissä esityksissä, ja se on Assista kurjaa. Ullaa saatetaan haastatella televisioissa, lehdissä ja uutisissa. Konserttikiertueiden takia Ulla joutuu olemaan paljon poissa kotoa, vaikka ei aina haluaisi.”
(Taikamaan aapisen opettajanopas Kirjaimet 2011, 23)

”Einon vaari Valle on valokuvaaja ja hän on matkalla Raikulan kaupunginteatteriin. Teatteriin on tulossa ensi-iltaan viikinkinäytelmä, josta vaari on pyydetty ottamaan kuvia. Valokuvia tarvitaan esityksen käsiohjelmaa ja mainoksia varten.”
(Taikamaan aapisen opettajanopas Kirjaimet 2011, 36)

6.6 Kuluttajuus

Kuudes tutkimuskategoria on *kuluttajuus*. Aapisen analyysissä keskitytään siihen, kuinka tekstikokonaisuuksissa suhtaudutaan kuluttamiseen ja miten kuluttaminen asettuu osaksi hahmojen elämää. Seuraavaan taulukkoon on laskettu ne tekstikokonaisuudet, joissa kuluttajuutta käsitellään.

Taulukko 6. Kuluttajuus

Kategoria	Pikkumetsä	Kirjakuja 1	Taikamaa
Kuluttajuus	16	13	10
Prosenttiosuudet	14%	12%	9%

(ks. Tarkempi Taulukko 6 s. 69)

Kuluttajuutta käsitellään kaikissa aapisissa suhteellisen vähän. Eniten sitä käsitellään Pikkumetsän aapisessa. Pikkumetsän aapisen kuluttajuuden käsittelyssä painottuvat tavaran kierrättäminen ja aineettomuus. Hukka-Uuno pitää kirjastoa. Lisäksi painotetaan rahan arvoa ja mielihalujen hillintää ostotapahtumassa. Itse tehty on parempi kuin ostettu ja ostamista tulee harkita tarkkaan. Toisaalta esimerkiksi Alaska pitää kauniista tavaroista ja tavaroihin voi liittyä myös muistoja. Seuraavassa esimerkissä Alaska pohtii tavaroista luopumista metsän eläimenä esiintymisen takia. Toisessa esimerkissä Hukka-Uuno, Alaska ja Ossi ovat ostamassa Ansalle lahjaa. Samalla Hukka-uuno opettaa Ossille rahan arvoa. Kolmannessa esimerkissä painotetaan oman kekseliäisyyden arvoa, kun Kullalla ja Murulla ei ole rahaa ostaa vapputarvikkeita.

”–Saanko minäkin esiintyä? Alaska kysyi. –Tottakai, Ansa sanoi ja virnisti. –Mutta sitten ei hienostella, vaatteet ja muut ihmiskampeet pitää jättää kotiin. Alaska katsoi sievää hamettaan ja laukkuaan, ja kuvitteli miltä tuntuisi olla ilman niitä. Ehkä se olisi outoa, mutta esiintyminen voisi olla jännää.”

(Pikkumetsän aapisen opettajanopas 1a 2010, 176)

”–Uuno, osta tomaatteja! Ossi kinusi vesi kielellä. Sitten hän huomasi hedelmät. –Hei taateleita! Ostetaan taateleita! Ossi pyysi ja nyhti Uunoa helmasta. Uuno selitti, ettei raha riittäisi kaikkeen. Jos he ostaisivat herkuja, Ansa ei saisi lahjaa.”

(Pikkumetsän aapisen opettajanopas 1a 2010, 180)

” Kulta ja Muru: Meillä ei ole yhtään rahaa. Ei me saada yhtään vapputavaraa. Minna: Ei hätää. Siivoustalkoista kertyi paljon muovikasseja. Minä opetan, miten muovikassista tehdään vappuhuiska.

Kulta ja Muru: Voiko muovikassista askarrella vappukorvat ja nenänkin?

Minna: En ole ihan varma, mutta kokeillaan.”

(Pikkumetsän aapinen 2008, 166)

Kirjakuja 1 -aapisessa ei ilmene erityistä asenteellisuutta kuluttajuutta vastaan tai sen puolesta. Kuluttajuus sujahtaa osaksi hahmojen jokapäiväistä elämää, eikä valintojen vaikutuksia pohdita. Kirjakuja 1 -aapisessa käytetään palveluita, esimerkiksi käydään kaupassa tai tilataan pitsaa. Toisaalta tavaroita viedään kirpputorille ja ostetaan kirpputorilta. Ensimmäisessä esimerkissä Helmi-äiti ostaa pitsaa, koska ruoka on kärehtänyt uuniin. Toisessa esimerkissä Helmi-äiti ihmettelee kirpputorilta ostamiensa esineiden tarpeellisuutta ja kolmannessa esimerkissä todetaan, ettei tavara tee onnelliseksi.

”–Mitä me nyt syödään? Matti kysyi huolestuneena. –Ei hätää, äiti sanoi. –Näin talonmies Lai-
neen pihalla ja hän lupasi tuoda meille ruokaa. Ovikello kumahti hallissa kuin kirkonkello. Se
kuului hyvin keittiöönkin” -- ”–Pitsoja, Matti huudahti Liisan takaa. –Minä kyllä pyysin hampu-
rilaisia, äiti sanoi, kohautti sitten olkapäitään. –Sama se. Mihinkäs minä panin rahapussini?”
(Kirjakuja 1 -aapisen opettajanopas syksy 2008, 63)

”–Mitä hirvi tekee meidän hallissa? Äiti ihmetteli. –Etkö muista? Matti kysyi. –Sinähän toit eilen
kirpputorilta virkatun hirvenpään, Liisa muistutti. –Ai niin. Mitähän minä silläkin teen?”
(Kirjakuja 1 -aapisen opettajanopas syksy 2008, 165)

”Nyt on asia niin, että jos ihmisellä on kaikkea, mutta yhtä puuttuu, niin hän alkaa ikävöidä ai-
noastaan tuota yhtä ja vaihtaisi kaikkensa siihen. Siksi hän (Prinsessa Hupakko) antoi ho-
vipojilleen seuraavan määräyksen: –Lähtekää etsimään viisauden jyvää ja tuokaa se minulle!”
(Kirjakuja 1 -aapinen 2008, 92–93)

Taikamaan aapisessa kuluttamista käsitellään kaikista aapisista vähiten. Taikamaan aa-
pisessa kuluttaminen on arkipäivää. Kuluttajuuteen ja tavarahan suhtaudutaan kahdella
tapaa. Toisaalta tavaralla kehuskellaan ja näytetään oma status. Lisäksi hahmojen unel-
mat liittyvät usein tavaroiden saamiseen. Toisaalta rikkiinäiset tavarat ansaitsevat tulla
korjatuksi ja tavaroita tulee kohdella hyvin. Taikamaan aapisessa käydään myös vaihto-
kauppaa. Tehdystä työstä ansaitsee palkkion. Ensimmäisessä esimerkissä lapset saavat
palkkion suuresta urakasta, kun Osmo Ollikainen on kipeä ja lapset auttavat häntä ke-
räämällä omenasadon torille myytäväksi. Toisessa esimerkissä Severi kehuskelee osta-
misella Kellokaupassa. Kolmannessa esimerkissä Hilma-mummi muistuttaa tavaroiden
kohtelusta ja toiselle kuuluvan tavarahan kunnioittavasta käsittelystä, kun Assi ja Eino
noutavat tirehtööri Tepan tilaamat hatut.

”Lapset rientävät kertomaan ilouutisen Osmo Ollikaiselle. Hän ei ole uskoa korviaan, että ome-
nat on kerätty. –Miten voi ikinä kiittää teitä? Ollikainen nieleskelee ja pyyhkii silmäkulmiaan.”
-- ”–Ottakaa molemmat palkaksi korillinen omenoita. –Voi kiitos! Mummo voi tehdä niistä let-
tujen päälle omenahilloa, Eino keksii. –Ja minun vanhempani voivat tehdä omenapiirakkaa ja –
mehua, Assi iloitsee.”
(Taikamaan aapisen opettajanopas kirjaimet 2011, 26)

”–Päivää lapset! Kellokauppias sanoo ja kohottaa päänsä työpöydän äärestä. –Hei Kero! En muistanutkaan, että liikkeesi on näin hieno, Inkeri ihailee. –Kiitos. Olen ollut pikkupojasta asti täällä, sillä isoisäni perusti liikkeen. –Meidän perheemme on ostanut täältä kaikki kellonsa, Severi kehaisee.”

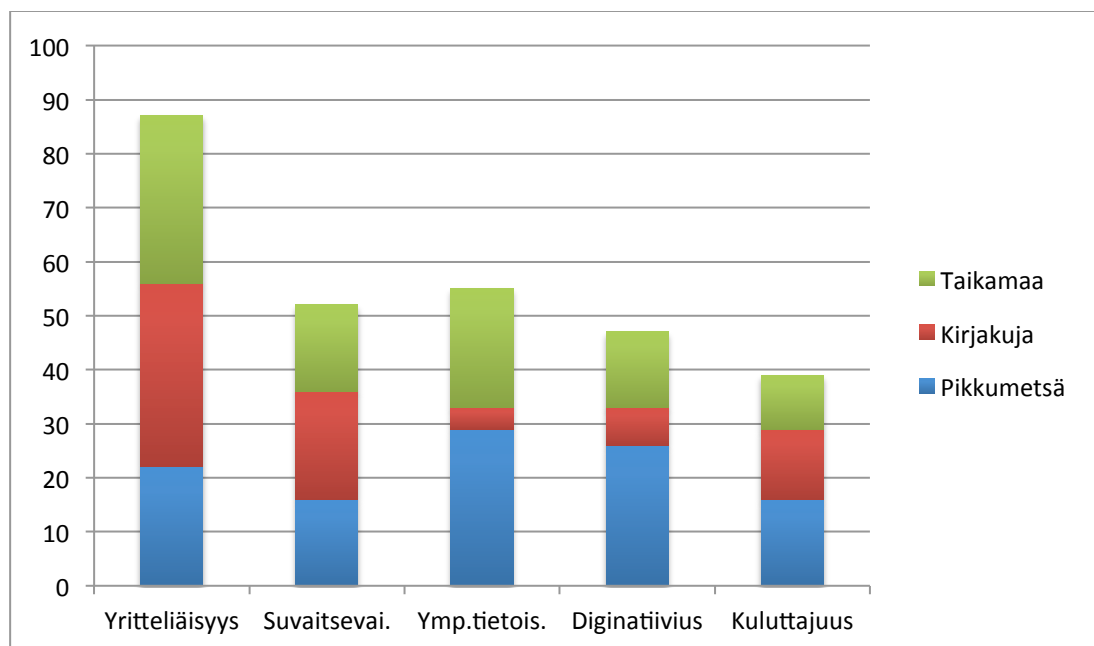
(Taikamaan aapisen opettajanopas kirjaimet, 32)

” –Olemme varmoja, että kirahvi, poni ja taikuri ihastuvat tekemiisi hattuihin. –Aivan varmasti. Kohdelkaa niitä varoen!”

(Taikamaan aapisen opettajanopas kirjaimet, 35)

6.7 Yhteenvetoa: aapisten lapsikansalaiset

Seuraavassa taulukossa näkyvät edellä käsitellyt tutkimuskategoriat (x-akseli), ja niiden tekstikokonaisuuksien määrä, joissa kategorioita on käsitelty (y-akseli). Värity edustavat tutkittavia aapisia ja opettajanoppaita. Tutkittavat aapiset ja opettajanoppaat voi rinnastaa samaan taulukkoon lähempää tarkastelua varten, sillä niissä kaikissa on likimain saman verran analysoitavia tekstikokonaisuuksia. Sukupuolisensitiivisyys on jätetty pois taulukosta sen erilaisen analysointitavan vuoksi.

Kuvio 1. Tutkimuskategorioiden esiintyvyys aapisissa.

Määrällisesti huomattavasti eniten tutkittavissa aapisissa ja opettajanoppaissa käsitellään yritteliäisyyttä. Ympäristötietoisuutta käsitellään toiseksi eniten, joskin sen esiintymisessä on runsaasti variaatiota eri aapisten välillä. Kolmanneksi eniten käsitellään suvaitsevaisuutta ja neljänneksi eniten diginatiiviutta. Diginatiiviuden suhteen aapiset

myös eroavat paljon toisistaan. Kuluttajuutta käsitellään vähiten. Seuraavassa käydään läpi tutkimuskategorioiden näkyvyys aapisittain.

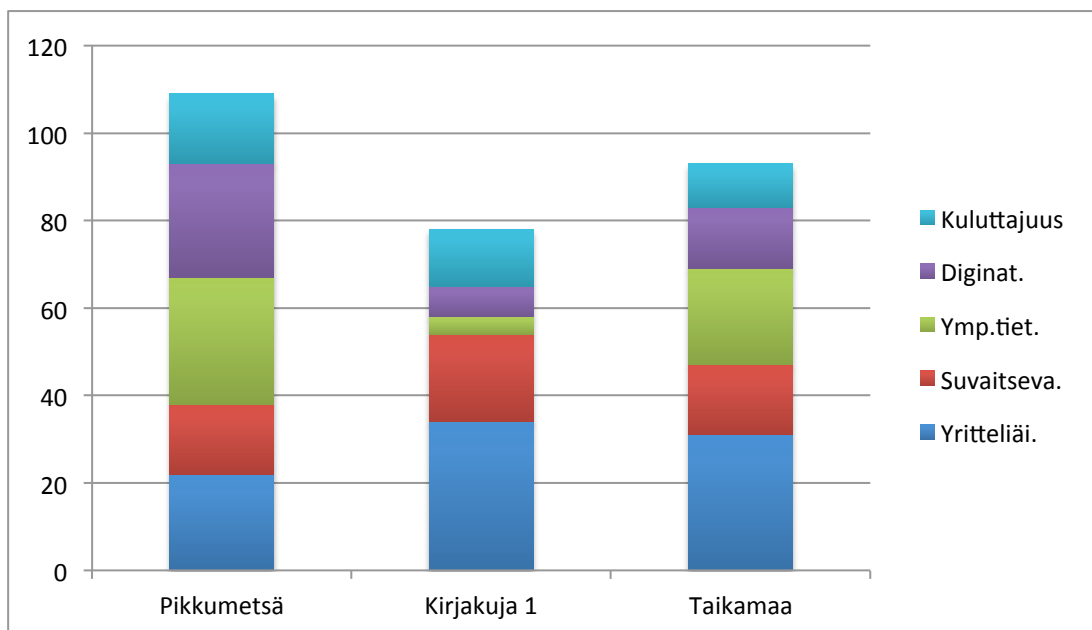
Sinisellä värillä esitetyssä Pikkumetsän aapisessa eniten huomiota kertomuksissa on saanut ympäristötietoisuus. Aapisen läpikulkevana teemana on Pikkumetsän pelastaminen, jolla estetään lähimetsän muuttuminen asuinalueeksi. Ympäristötietoisuuteen liittyy myös ympäristön arvostaminen ja suojeleminen. Pikkumetsän tekstikokonaisuuksissa käytetään myös verrattain paljon sekä perinteistä että modernimpaa mediaa. Siksi kategoria media ja diginatiivius on toiseksi eniten edustettuna. Mediaa käytetään yhteydenpidon lisäksi asioihin vaikuttamisen välineinä. Kolmanneksi eniten huomiota Pikkumetsän tekstikokonaisuuksissa on saanut yritteliäisyys, joka Pikkumetsän aapisessa liittyy sekä hahmojen henkilökohtaiseen unelmien tavoitteluun että yhteiseen tavoitteeseen metsän pelastamiseksi. Hieman vähemmälle huomiolle Pikkumetsän aapisessa on jäänyt suvaitsevaisuus ja kuluttajuus. Suvaitsevuutta on käsitelty kaikissa aapisissa likimain saman verran. Pikkumetsän aapinen on kuitenkin aapisista ainoa, jossa on erikseen aidosti monikulttuurinen hahmo. Kuluttajuutta käsitellään Pikkumetsän aapisessa kolmesta aapisesta eniten, vaikka siinäkin vähän. Kuluttajuuteen viitataan lähinnä niin, että tavara hankitaan ensisijaisesti käytettynä ja rahaa käytetään harkitusti.

Punaisella värillä esitetyssä Kirjakuja 1 -aapisen ja opettajanoppaan tekstikokonaisuuksissa tutkimuskategorioista eniten korostuu yritteliäisyys. Aapisen läpikulkevia yritteliäisyyteen liittyviä teemoja on kaksi, Tahvon yritys voittaa Bellan sydän ja lasten yritteliäisyys ratkoa arvoituksia ja johtolankoja. Toiseksi eniten tekstikokonaisuuksissa käsitellään suvaitsevaisuuteen liittyviä teemoja. Oman kulttuurin sisäinen erilaisuus ja samanlaisuus, sekä monikulttuurisuuden pohtiminen ovat esillä. Kolme viimeistä kategoriaa jäävät vähälle huomiolle Kirjakuja 1 -aapisen tekstikokonaisuuksissa. Kuluttajuus sujahtaa osaksi hahmojen arkea palveluiden käytön muodossa. Pizzaa tilataan ja kirpputorilla käydään. Diginatiiviutta käsitellään vain seitsemässä sekä ympäristötietoisuutta neljässä kertomuksessa. Esimerkiksi kännykkää käytetään yhteydenpidon välineenä ja lapset nauttivat luonnosta.

Vihreällä värillä esitetyssä Taikamaan aapisen ja opettajanoppaan tekstikokonaisuuksissa eniten huomiota tutkimuskategorioista saa yritteliäisyys. Lapset auttavat Tarulaakson hahmoja ja Tarulaakson hahmot auttavat heitä. Taikamaan aapinen on lisäksi ainoa aa-

pinen, jossa yritteliäisyys kohdistuu voimakkaasti toisen ryhmän, eli räyhäreiden, käytöksen muuttamiseen. Toiseksi eniten Taikamaan aapisessa käsitellään ympäristötietoisuutta. Taikamaan aapisessa luonnon kauneus ja luonnosta huolehtiminen ovat usein toistuvia teemoja. Kolmanneksi eniten huomiota saa suvaitsevaisuus ja seuraavaksi eniten diginatiivius. Suvaitsevaisuus kääntyy Taikamaan aapisessa usein suvaitsemattomuudeksi, kun räyhäreiden omaperäistä toimintaa halveksitaan. Diginatiivius tulee esiin toisaalta perinteisenä yhteydenpitona kirjein, toisaalta modernina soitteluna. Mediaa käytetään myös esimerkiksi mainostamiseen. Vähiten huomiota Taikamaan tekstikokonaisuuksissa saa kuluttajuus. Kuluttajuus näkyy Taikamaan aapisen tekstikokonaisuuksissa palkkion saamisena työstä ja tavaroiden arvostamisena, toisaalta kuluttaminen on joskus rehvastelun aihe.

Kaikki kolme tutkittavaa aapisen ja opettajanoppaan yhdistelmää esittelevät omanlaisiaan lapsikansalaista. Tutkimuskategoriat painottuvat jokaisessa aapisessa eri tavoin, jolloin jokin piirre korostuu huomattavasti toista piirrettä enemmän. Seuraavassa taulukossa x-akselilta löytyvät tutkittavat aapiset ja y-akselilta tekstikokonaisuuksien määrät. Tutkimuskategoriat on merkitty värisymbolein. Tuloksissa tutkimuskategoriaa, joka on saanut huomiota alle kymmenessä tekstikokonaisuudessa, ei lasketa lapsikansalaisen vahvaksi piirteeksi.

Kuvio 2. Tutkimuskategorioiden suhteet aapisittain.

Pikkumetsän aapisessa on eniten kertomuksia, joissa tutkimuskategorioiden teemat esiintyivät. Kirjakuja 1 -aapisessa ne sen sijaan esiintyivät vähiten. Tulosten mukaan Pikkumetsän aapinen rakentaa lapsikansalaisesta ympäristötietoista, mediaa hyödyntävää, yritteliästä, suvaitsevaa ja tiedostavaa kuluttajaa. Pikkumetsän aapinen esittelee lukijalleen enemmän sukupuolistereotyyppisiä kuin epätyypillisempiä sukupuolimalleja vaikka suuntaus on sukupuolisensitiivisyyttä kohti. Kaikki tutkimuskategoriat ovat saaneet runsaasti huomiota Pikkumetsän aapisen tekstikokonaisuuksissa. Pikkumetsän aapinen vastaa tutkittavista aapisista eniten viranomaisdokumenttien luomaa kuvaa 2000-luvun lapsikansalaisesta.

Taikamaan aapisen rakentamassa lapsikansalaisessa korostuu yritteliäisyys ja ympäristötietoisuus. Taikamaan aapinen esittelee lukijalleen enemmän sukupuolistereotyyppisiä kuin epätyypillisempiä sukupuolimalleja. Muut tutkimuskategoriat ovat jääneet hieman vähemmälle huomiolle. Taikamaan aapisen lapsikansalainen kyllä tuntee mediaa ja käyttää sitä. Taikamaan aapisen lapsikansalainen hyväksyy suvaitsevaisuuden lisäksi myös suvaitsemattomuutta. Kuluttajuus on osa elämää, joskus myös ylpeyden aihe. Kaikki tutkimuskategoriat saivat huomiota Taikamaan aapisen tekstikokonaisuuksissa sen verran, että ne voi laskea Taikamaan aapisen lapsikansalaisen piirteiksi.

Kirjakuja 1 -aapisessa rakennetaan eritoten yritteliästä ja suvaitsevaista lapsikansalaista. Lisäksi Kirjakuja 1 -aapinen esittelee lukijalleen selvästi sukupuolisensitiivistä naisen ja miehen mallia. Kuluttajuus sijoittuu päivittäiseen elämään, eikä sitä sen kummemmin kyseenalaisteta. Muut kategoriat ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Diginatiivius ja ympäristötietoisuus tulevat esiin vain muutamassa tekstikokonaisuudessa, joten ne eivät ole Kirjakuja 1 -aapisessa rakentuvan lapsikansalaisen piirteitä.

7 Luotettavuus

Tulosten totuudellisuuden kannalta tärkeintä tässä tutkielmassa on tutkimuskategorioiden luominen ja rajaaminen. Tutkimuskategoriat muodostuivat viranomaisdokumenttien pohjalta. Olen avannut tutkimuskategorioiden sisältöä ja rajoja mahdollisimman selkeästi sekä tutkimustapa- että tulososiossa. Varmistaakseni, että lukija voi itsenäisesti arvioida tulosten luotettavuutta, tutkielman kohdassa Taulukot on esillä kaikki ne aapisten ja opettajanoppaiden sivut, joita on analysoitu tulosten saamiseksi.

Tutkimustapana tässä tutkielmassa on lähiluku, jota toteutetaan tutkimuskategorioiden viitoittamassa suunnassa. Lähiluvun luotettavuuden suurimpana ongelmana on yliluen-
nan vaara. Siksi keskitynkin analyysissani erityisesti siihen, että etsin selityksiä tekstistä itsestään, enkä omista ennakkotiedoistani ja -oletuksistani. Pyrin esittämään pohdinnat, tulkinnat ja kuvailut niin, että lukija voi arvioida itsenäisesti niiden totuudenmukaisuutta (ks. Eskola & Suoranta 2008, 214).

Tulosten pohdinnan tukena ja vertailukohtana käytän kokeneen aapiskirjailijan (2014a, 2014b) haastatteluja. Haastattelut ovat litteroituna tutkielman tekijällä, ja ne saa halutes-
saan katsottavaksi. Toivon, että haastattelut syventävät näkökulmaa oppikirjan tekemi-
sen mahdollisuuksista ja rajoitteista sekä pyrkimyksistä. Lisäksi peilaan löydöksiäni vi-
ranomaisdokumenttien määrittämään lapsikansalainen ihanteeseen. Näin tulkintani eivät
jää vain arvailun varaan, vaan suhteutuvat toisaalta yhteisön hyväksymiin ja toisaalta
asiantuntijan subjektiivisiin kokemuksiin.

Seuraavassa esittelen aapisen ja opettajanoppaan tekstikokonaisuuksista tapauksia, joita
harkitsin sisällytettäväksi tutkimuskategorioiden. Tässä kuitenkin kerron, miksi kyseinen
tekstikokonaisuus ei lopulta päätynyt tuloksiin. Ensimmäisenä on harmaan alueen tapau-
s kategoriasta yritteliäisyys. Yritteliäisyys -kategoriassa tärkeintä on, että tekstikoko-
naisuudessa toteutetaan pitkän tähtäimen tavoitetta tai vastaavasti työstä saadaan palk-
kio tai vastavuoroinen palvelus. Hahmo yrittää toteuttaa suunnitelmansa tavalla tai toi-
sella ongelmanratkaisun tai kekseliäisyyden kautta. Helmi-äiti aikoo Kirjakuja 1 -
aapisen opettajanoppaassa (2008, 129) perustaa yrttitarhan ja kompostoida lehtiä saa-
dakseen siihen multaa. Aikomus ei kuitenkaan riitä, vaan aikomus täytyy yrittää toteut-
taa tavalla tai toisella. Tässä tapauksessa Helmi-äidin aikomus jää vain puheen tasolle,

eikä aiheeseen enää palata. Tekstikokonaisuus jää siksi tutkimuskategorian ulkopuolelle.

Suvaitsevuus -kategoriassa tärkeintä on, että tekstikatkelmassa esitellään malli joko suvaitsevaisesta tai suvaitsemattomasta käytöksestä tai käsitellään monikulttuurisuutta. Tekstikokonaisuudet saavat koskea sekä oman lähipiiriin että vieraan kulttuurin kohtaamisia. Pelkkä vieraan kulttuurin mainitseminen ei kuitenkaan riitä. Esimerkiksi Taikamaan aapisen opettajanoppaassa (2011, 40) Assi, Inkeri, Severi ja Eino maalaavat Afrikan ja sen eläimiä vintin seiniin leikkiään varten. Tekstikokonaisuudessa ei kuitenkaan pohdita monikulttuurisuutta tai suvaitsevaisuutta, vaan pikemminkin taiteellisuutta ja kekseliäisyyttä. Tämän vuoksi kyseinen tekstikokonaisuus rajautui tutkimuskategorian ulkopuolelle.

Kuluttajuus -kategoriassa tekstikokonaisuudet liittyvät kuluttamiseen joko niin, että aapisessa esitellään erilaisia palveluita ja niiden käyttöä (kauppa, ravintola ym.) tai otetaan kantaa kulutukseen tai sen ongelmallisuuteen. Analyysiin en kuitenkaan laskenut esimerkiksi joulun viettämisestä, vaikka se aapisissa esitelläänkin pääosin kulutusjuhlanä. Kuluttamiseen ei näissä joulukertomuksissa kuitenkaan oteta kantaa vaan pikemminkin joulu nähdään yhdessä olemisena (Taikamaan aapinen 2011, 156–161; Pikkumetsän aapinen 2008, 158–160). Keskittyminen joulun kulutuspuoleen ja muihin perinteisiin on myös ymmärrettävää siksi, että joulun uskonnolliset sisällöt eivät sovi aapiseen.

Media ja diginatiivius -kategoriassa tekstikokonaisuudessa tulee olla perinteiseen mediaan tai tietotekniikkaan liittyvää toimintaa. Media määritellään niin, että sitä käytetään ihmisten väliseen viestintään tai sitä käytetään välineenä oman päämäärän saavuttamiseksi. Siksi esimerkiksi kirjat, puheet tai runot Pikkumetsän aapisen opettajanoppaan (2008, 190, 212, 214) tekstikokonaisuuksissa rajautuvat em. kategorian ulkopuolelle.

Ympäristötietoisuus -kategoriassa tarkastellaan hahmojen suhdetta luontoon sekä sitä, miten se hahmojen toiminnassa ilmenee. Kategorian ulkopuolelle rajautuvat kuitenkin esimerkiksi tekstikokonaisuudet, joissa luontoa luodaan keinotekoisesti. Esimerkiksi Taikamaan aapisen opettajanoppaan (2011, 20) tekstikokonaisuudessa Einon mummo on kylvänyt kukkia takapihalleen. Sen sijaan luonnon ymmärtäminen ja hyödyntäminen

ruoan tuottajana, mm. marjat ja sienet, sisältyy analyysissa ympäristötietoisuus -kategoriaan.

Edellä mainitut tutkimuskategoriat toimivat tämän tutkimuksen luokittelun välineinä. Rajanveto siinä, mikä tekstikokonaisuus mihinkin tutkimuskategoriaan kulloinkin sisältyy, on haastavaa. Lisäksi ongelmallista tällaisessa luokittelussa on laatuerojen häivettyminen. Esimerkiksi Taikamaan- ja Pikkumetsän aapisissa suvaitsevaisuus ja monikulttuurisuus -kategoriassa on kummassakin 16 tekstikokonaisuutta. Pikkumetsän aapisen tekstikokonaisuuksissa pohditaan monikulttuurisuutta ja suvaitsevaisuutta monikulttuurisen hahmon, Alaskan kautta. Taikamaan aapisen tekstikokonaisuuksissa sen sijaan opitaan malli suvaitsemattomasta käytöksestä toista ryhmää kohtaan. Suvaitsevaisuutta siis käsitellään yhtä paljon, mutta käsittelytavat ja -sävyt eroavat toisistaan radikaalisti. Näin suurta tekstikokonaisuuksien joukkoa on kuitenkin mahdotonta käsitellä ilman taulukointia ja yleistysten tekoa. Sävyerot on kuitenkin pyritty ottamaan huomioon ja kirjoittamaan auki kaikissa tulososan kappaleissa, ilman että niitä arvioidaan suhteessa toisiinsa.

8 Pohdintaa

Tämä tutkielma vahvistaa käsitystä siitä, että aapinen ei ole arvoneutraali ja että sillä on opetusfunktionsa lisäksi kasvatuksellinen funktio (myös Kotkaheimo 1989, Koski 1999). On selvää, että aapinen on tarkkaan koottu ja suunniteltu kokonaisuus, jonne mikään hahmo tai kertomus ei tule sattumalta. Aapinen ottaa sisällöllään kantaa siihen, millaisena toimijana ja millaisin ominaisuuksin varustettuna 2000-luvun lapsikansalainen nähdään.

Aapiset edustavat kertomuksillaan romanttista lapsuutta (mm. Cunningham 2006, 244), jossa lapsuus muodostuu oikeuksien ja velvollisuuksien suhteeksi, lapsikansalaisuudeksi. Leikin kautta aapisen lapsihahmo tutustuu velvollisuuksiinsa yhteisön jäsenenä ja toisaalta nauttii lapsuuden suomasta vapaudesta ja aikuisen turvasta. Aapinen ei ota kantaa kansalaisuuden poliittiseen ulottuvuuteen (mm. Roche 1992, 255) mutta kansalaisuuden sosiaalinen, kokemuksellinen ja implisiittisempi ulottuvuus aapisessa näkyy. Aapisen kertomuksissa kansalaisuuteen viittaa kokemus yhteisöllisyydestä sekä siihen pohjaavasta kollektiivisesta moraalista, joka määrittää oikean tavan olla ja osallistua (mm. Roche 1992; Koski, 1999). Yhteisöllisyyden avulla aapisen hahmot oppivat toimimaan yhteisten sääntöjen, periaatteiden ja tavoitteiden suunnassa. Yhteisöllisyys siis määrittää oikeanlaista elämää ja toivottavia toimintatapoja. Yhteisön ulkopuolelle jääminen sen sijaan edustaa ei-toivottuja, muutettavia, toimintatapoja. Yhteisön ulkopuolelle jääviä, siis normaaliutta negatiivisen kautta rakentavia ryhmiä, löytyy kahdesta aapisesta. Taikamaan aapisen räyhäreitä ei suvaita heidän toimintatapojensa vuoksi. He siis edustavat epätoivottuja ominaisuuksia. Pikkumetsän aapisen kettukaksikko Kullasta ja Murusta ei liiemmin pidetä, koska he ovat ilkeitä ja katsovat vain televisiota.

Jokaisesta tutkitusta aapisesta löytyy kasvattavaa materiaalia. Niissä kaikissa käsitellään inhimillisiä teemoja ja tunteita kertomusten avulla. Haastatteleman aapiskirjailijan (2014a) mukaan aapisen kertomusten aiheet ovat pysyneet hyvin samanlaisina läpi vuosien, uutena 2000-luvulla aapisen aihepiireihin ovat kuitenkin tulleet teknologia, internet, mainosmaailma ja vaikuttaminen, raha, yrittäjyyskasvatus sekä monikulttuurisuus. Muita aapisen sisältöön ja tekemiseen vaikuttavia asioita hänen mukaansa ovat tekijöiden omat kokemukset sekä ajankohtaiset kasvatuskysymykset ja lasten sen hetkisen kasvuympäristön trendit. Tämän tutkielman valossa näyttää siltä, että aapiset noudatte-

levat viranomaisdokumenttien, ja erityisesti POPS:an, linjaa siitä, millaiset piirteet leimaavat 2000-luvun lapsikansalaista. Haastatteleman aapiskirjailija (2014 a, b) lisäksi vahvistaa haastattelussaan, että POPS on sellainen asiakirja, joka erityisesti ohjaa aapisen sisällön luomista.

2000-luvun lapsikansalaiselle tyypillisten piirteiden ja ominaisuuksien pohjalta luodut tutkimuskategoriat ohjaavat tämän tutkielman analyysiä. Tutkimuskategoriat ovat sukupuolisensitiivisyys, yritteliäisyys, suvaitsevaisuus, ympäristötietoisuus, media ja diginatiivius sekä kuluttajuus. Nämä tutkimuskategoriat noudattelevat 2000-luvun viranomaisdokumenttien linjaa siitä, mitä 2000-luvulla on tärkeää oppia ja millaiset arvot omata. Kaikkia näitä tutkimuskategorioita käsitellään aapisissa, mutta niiden käsittelyn määrä vaihtelee aapisittain runsaasti. Kaikki aapiset siis rakentavat kertomuksissaan omanlaistaan lapsikansalaista. Tämä johtunee oppikirjantekijöiden vapaudesta toteuttaa POPS:aa ja pedagogiikkaa parhaalla katsomallaan tavalla. Oppikirjojen tarkastusta ja säätelyä ei enää ole. Säätelymekanismina toimii nyt raha sekä se, millaiseen aapiseen opettajat ja koulut mieltyvät.

Tulosten mukaan näyttää siltä, että 2000-luvulla aapisten sukupuolisensitiivisyys on lisääntynyt (vrt. Palmu 1992, 2003; Koski 1999; Tainio & Teräs 2010), samoin yhä enemmän samat ominaisuudet leimaavat tyttö- ja poikakansalaista. Kaikki aapiset lisäksi painottavat ajan hengen mukaisesti kertomuksissaan yritteliäisyyttä, johon liittyy vahvasti yhteisöllisyys, pitkäjänteisyys, kekseliäisyys ja vastavuoroisuus. Kaikki aapiset painottavat lisäksi suvaitsevuutta, joka monikulttuurisessa maailmassa lienee välttämättömä ominaisuus. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että aapisissa sallitaan ja opetetaan myös suvaitsemattomuutta. Ympäristötietoisuus esiintyy vahvana kahdessa kolmesta tutkittavasta aapisesta. Kirjakuja 1 -aapisessa sitä on tuskin lainkaan. Ympäristökysymykset ovat kiisteltyjä teemoja, ja ne lienee siksi turvallista ja helppoa sivuuttaa. Pikumetsän aapinen on esimerkiksi saanut kritiikkiä metsätalouden toimijoilta liian tiukaksi väitetystä ympäristölinjastaan (ks. Talouselämä 21.11.2014). Media ja diginatiivius esiintyy vahvana vain yhdessä kolmesta tutkittavasta aapisesta. Aapinen saatetaan mieltää perinteitä kunnioittavaksi kirjaksi ja kerran hyvin myynyttä arvostetun asiantuntijakokoonpanon luomaa aapista ei välttämättä tarvitse uudistaa radikaalisti vaikka yhteiskunta muuttuisikin. Siksi teknologian kehittyminen jäänee helposti pois aapisen kertomuksista tai tulee mukaan vasta tulevaisuudessa yhteiskunnan yhä muuttuessa ja muu-

tospaineen kasvaessa. Kuluttajuus jää vähälle huomiolle kaikissa aapisissa. Kuluttajuuden vähyyteen vaikuttanee se, että aapista tehdään alkuopetukseen, eikä sen ikäisiä lapsia mielletä vielä kuluttajina. Haastatteleman aapiskirjailijan (2014b) mukaan aapinen voi olla edelläkävijä vain lähinnä tunnetasolla ja siinä, miten aapinen huomioi nykylapsen elinympäristön. Muuten kuljetaan POPS:an viitoittamalla tiellä tai jopa sen jäljessä.

Mikään tutkimuskategoria ei ylittänyt esiintyvyydellään 30% osuutta kaikista tekstikonaisuuksista minkään tutkittavan aapisen ja opettajanoppaan yhdistelmän osalta. Tämä viittaa siihen, että aapisen ensisijaisesti tehtävä ei ole kasvatustehtävä. Haastatteleman aapiskirjailijan (2014 a, b) mukaan tärkeämpää on, että aapinen tarjoaa jännittäviä kertomuksia, siis lukupalkkoja, lapsille, jotka lukemista harjoittelevat. Kasvatuksellinen materiaali ei kuitenkaan ole yhdentekevää, koska sitä esiintyy keskimäärin joka kolmannessa aapisen tekstikokonaisuudessa. Eniten tutkimuskategorioita käsitellään Pikukumetsän aapisessa, vähiten Kirjakuja 1 -aapisessa. Riippuu paljon kustantajista ja kirjoittajista, millaisen painoarvon opetuskertomukset ja kasvattaminen aapisissa saavat. Haastattelussaan aapiskirjailija (2014a) kertoo saaneensa suhteellisen vapaat kädet luoda kirjoittamastaan aapisesta oman visionsa mukaisen. Tämä johtuneee siitä, että haastateltava on kerännyt kokemusta aapisentekijänä ja lisäksi ollut myös taloudellisesti menestyvä kustantajan kannalta. Muiden aapiskirjailijoiden vapauksien ja rajoitusten määrästä ei haastateltavan kommentin turvin voi vetää johtopäätöksiä. On kuitenkin selvää, että opettajan oppikirjavalintaa suuntaa pääasiassa se, millainen pedagoginen ja didaktinen lähestymistapa aapisella on. Jos aapinen sellaisenaan myy, ei sen aapisen kasvattavaan puoleen tarvitse tai edes taloudellisesti välttämättä kannata kiinnittää huomiota.

Tätä tutkielmaa tehdessäni olen joskus joutunut epätoivon valtaan ja miettinyt, istuuko lapsikansalaisuuden teema aapistutkimukseen lainkaan. Olen kuitenkin tullut siihen johtopäätökseen, että aapisen implisiittinen kasvatusmateriaali ei ole yhdentekevää ja että oppikirjaa valitsevan opettajan tai koulun tulisi aapisen pedagogisen ja didaktisen lähestymistavan lisäksi arvioida aapisen kertomusmaailmaa. Sitä, millainen tarina aapista kantaa ja mitä toimintatapoja, ympäristöjä ja käytösmalleja tarina sitä lukevalle lapselle tarjoaa.

Ongelmallista aapisen lapsikansalaisen tutkimisessa on se, että tutkija ei voi ilman haastatteluja kuin arvailla, mitä aapisen tekijät ovat valintoja tehdessään miettineet. Tätä

puolta yritin tutkielmassani avata haastatteleamalla kokenutta aapisen tekijää. Yhden aapisen tekijän haastattelu ei kuitenkaan kerro koko alaa käsittäviä totuuksia. Lisäksi hämärän peittoon jää, millä tavoin aapisen maailma lapseen vaikuttaa. Tutkielman tekijänä tarkastelen aapisen lapsikansalaisuutta aikuisen näkökulmasta, enkä voi varmuudella tietää, miten lapsi kokee ja näkee aapisen tapahtumat. Tämän selvittämiseen vaadittaisiin lapsiryhmien haastatteluja ja lisätutkimusta.

Sillä aikaa, kun tätä tutkielmaa on kirjoitettu, Otava ja Sanoma pro ovat molemmat valmistautuneet julkaisemaan uudet aapiset. Otavan uudessa *Seikkailujen aapisessa* päähahmot ovat nyt ensi kertaa eläimiä ja Sanoma pro:n *Apilatie* aapinen jatkaa WSOY:n jalanjäljissä teknologian esittelyn edelläkävijänä. Tämän tutkielman kirjoitusprosessin aikana on myös työstetty Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita, jotka otetaan käyttöön vuonna 2016. Olisi kiinnostavaa tutkia, käsitelläänkö uusissa aapisissa edeltäjiinsä verrattuna enemmän 2000-luvun lapsikansalaisen piirteitä ja miten vuonna 2016 julkaistava uusi POPS niissä näkyy. Samoin kiinnostavaa olisi, onko vähälle huomiolle jääneisiin tutkimuskategorioihin, kuten kuluttajuuteen ja diginatiiviuuteen, liittyvää materiaalia uusissa aapisissa enemmän vai jatkavatko oppikirjakustantajat edelleen turvallisella, perinteisellä linjallaan.

Lähteet

Tutkimusaineisto

Aapiset

Kilpimaa-Lipasti, N., Komulainen, M., Leskinen, P., Nikkinen, I., Bagge, T. & Savolainen, S. 2008. *Kirjakuja 1 Aapinen*. Helsinki: Tammi.

Raikunen, S., Leino, K. & Saramäki, S. 2011. *Taikamaan aapinen*. Helsinki: Otava.

Wäre, M., Lerkkanen, M-K., Suonranta-Hollo, L., Korolainen, T., Parkkinen, J., Kirkkopelto, K. & Ketonen, R. 2008. *Pikkumetsän aapinen*. Helsinki: Wsoy Oppimateriaalit Oy.

Pikkumetsän aapinen ja Kirjakuja 1 –aapinen on julkaistu myöhemmin uudempina versioina Sanoma pro:lta.

Opettajanoppaat

Kilpimaa-Lipasti, N., Okkonen-Sotka, P., Komulainen, M., Leskinen, P., Nikkinen, I., Bagge, T. 2008. *Kirjakuja 1 Aapinen. Opettajan opas syksy*. Helsinki: Tammi.

Raikunen, S. & Leino, K. 2011. *Taikamaan aapinen. Opettajan opas. Kirjaimet*. Helsinki: Otava.

Wäre, M., Lerkkanen, M-K., Suonranta-Hollo, L., Korolainen, T., Parkkinen, J., Kirkkopelto, K. & Ketonen, R. 2010. *Pikkumetsän aapinen. Opettajan opas 1a*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Haastattelut

Aapiskirjailija. 2014a. (20.5.2014)

Aapiskirjailija. 2014b. (2.10.2014)

Kirjallisuus

- Alanen, L. 2001. Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiologia ja sukupuolijärjestys. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino.
- Alanen, L. & Bardy, M. 1990. *Lapsuuden aika ja lasten paikka*. Helsinki: Sosiaalihuhtuksen julkaisu 12/1990.
- Ananiadou, K. and M. Claro. (2009). 21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries. *OECD Education Working Papers*. No. 41. OECD Publishing. Saatavilla: <http://dx.doi.org/10.1787/218525261154> (Katsottu 22.4.2014)
- Apple, M. 1988. *Teachers and Texts: A Political Economy of Class and Gender Relations in Education*. New York: Routledge & Paul Kegan.
- Bauman, Z. 1996. *Postmodernin lumo*. Tampere: Vastapaino.
- Cunningham, H. 2006. *The Invention of Childhood*. Lontoo: BBC Books.
- Douglas, M. 2000. *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- EOPS 2010. *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. 2010. Helsinki: Opetushallitus.
- Eskola, J & Suoranta, J. 2008. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Gordon, T. & Lahelma, E. 1992. Tyttöjen toiseus opetuksessa ja koulutuksessa. Teoksessa Sari Näre ja Jaana Lähteenmaa (toim.) *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki: SKS.

Gordon, T. & Lahelma, E. 1998. Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Teoksessa Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino.

Hannus, M. 1996. *Oppikirjan kuvitus – koriste vai ymmärtämisen apu*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja C:122.

Harinen, P. 2000. *Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta*. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 11/2000.

Heinonen, J-P. 2005. *Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit: peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, soveltavan kasvatustieteen laitos.

Hellsten, K. 1974. *Delfoi-tekniikka ja sen käyttö*. Helsinki: Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia.

Iivonen, K-M. 2004. *Aapisten juhlat: juhlat ja niihin liittyvät perinnetavat 1970–2000 -lukujen aapisissa*. Helsinki: Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma. [Julkaisematon]

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma. 2005. Helsinki: Oikeusministeriö.

Saatavilla: http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/politiikkaohjelmat_2003-2007/kansalaisvaikuttaminen/loppuasiakirja/fi.pdf (katsottu 22.4.2014)

Karvonen, P. 1995. *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: SKS.

Koski, L. 1999. Hyvä tyttö ja hyvä poika. Ihanteelliset yksilöt aapisten moraalisissa kerromuksissa. Teoksessa Tolonen, Tarja (toim.) *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino, 21–50.

Koski, L. 2001. *Hyvän lapsen ja kasvattamisen ideaalit. Tutkimus aapisten ja lukikirjojen moraalisen kosmologian muutoksista itsenäisyyden aikana*. Helsinki: SKS.

Kotkaheimo, L. 1989. *Suomalaisen aapisen viisi vuosisataa. Aapisten sisältö ja tehtävät kansanopetuksessa*. Joensuu: PunaMusta.

Kotkaheimo, L. 2002. Lukemaan oppiminen - aapinen. Katsaus kehitystrendeihin ja funktioihin 1500–1950. Teoksessa Pitkäranta, Inkeri (toim.) *ABC Lukeminen esivallan palveluksessa*. Helsinki: Kansalliskirjaston Gallerian julkaisuja nro 2.

Kurronen S. & Lähteenmäki, M. 2012. *Ekaluokkalaisten aapiseen kohdistamat tunteet. Emotionaalinen suhde aapiseen ja siihen vaikuttavat tekijät*. Itä-Suomen yliopisto: Filosofinen tiedekunta, soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osasto, Savonlinna. Pro gradu -tutkielma. [Julkaisematon]

Laine, Tuija. 2002. Kirkossa, kaupungissa, kolhoosissa. Suomalaisten aapisten arvoista Agricolasta 1960-luvulle. Teoksessa Inkeri Pitkäranta (toim.) *ABC Lukeminen esivallan palveluksessa*. Helsinki: Kansalliskirjaston Gallerian julkaisuja nro 2.

Lappalainen, A. 1992. *Oppikirjan historia. Kehitys sumerilaisista suomalaisiin*. Helsinki: WSOY.

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma. 2007. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Saatavilla: http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/politiikkaohjelmat-2007-2011/lapset/ohjelman-sisaeltoe/HPO_Lapset_HSA2007.pdf (Katsottu 22.4.2014)

Miettinen, R. 1990. *Koulun muuttamisen mahdollisuudesta*. Helsinki: Gaudeamus.

Minde, K. 2008. ”Ymmärrätkö nyt mikä on isänmaa?”. *Isänmaallisuuden opetus ensimmäisen tasavallan aikana julkaistuissa kansakoulun aapisissa ja äidinkielen lukukirjoissa*. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma. [Julkaisematon].

Mönkkönen, R. 2008. *Aapinen kuvaa aikaansa: arvot kuuden sukupolven aakkosissa*. Helsinki: Soveltavan kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma. [Julkaisematon]

Palmu, T. 1992. Nimetön Hiiri ja Simo Siili. Aapisten sukupuoli-ideologia. Teoksessa Näre, Sari ja Lähteenmaa, Jaana (toim.) *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki: SKS.

Palmu, T. 2003. *Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä. Etnografia yläasteen äidinkielen oppitunneilla*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 189.

Pankakoski, M. 2002. *Aapiset kansalaisten kasvattajina ensimmäisen tasavallan aikana*. Helsinki: Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu- tutkielma. [Julkaisematon]

Pienkellonmäki, H. 2010. *Uuden vuosituhannen aapiset. Aapisten tekstit ja aiheet 2000-luvulla*. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu- tutkielma. [Julkaisematon]

POPS 2004. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. 2004. Helsinki: Opetushallitus.

Pöysä, J. 2010. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteenvälisenä metodina. Teoksessa Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Roche, M. 1992. *Rethinking citizenship. Welfare, ideology and change in modern society*. Cambridge: Polity Press.

Squire, J.R. & Morgan, R.T. 1990. The Elementary and High School Textbooks Market Today. Teoksessa Elliot, D. & Woodward A. (toim.). *Textbooks and Schooling in the United States: The Eighty-Ninth Yearbook of the National Society for the Study of Education*. Chicago, IL: National Society for the Study of Education, 107–124.

Tainio L. & Teräs, T. 2010. *Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa*. Raportit ja selvitykset 2010:8. Helsinki: Opetushallitus.

Talouselämä. *Aapinen tekee puiden kaatamisesta pahan teon - "Ei ollut tarkoitus"*.

Saatavilla:

<http://www.talouselama.fi/uutiset/aapinen+tekee+puiden+kaatamisesta+pahan+teon++ei+ollut+tarkoitus/a2005409> (Katsottu 21.11.2014)

Tuomaala, S. 2004. *Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjottaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Tuomi, Johanna. 2007. *Sukupuolten kuvaaminen aapisissa: kolmen 2000-luvun aapisen sisällönanalyysi*. Helsinki: Kasvatustieteen laitos. Pro gradu- tutkielma. [Julkaisematon]

Turner, B.S. 1993. *Citizenship and social theory*. London: Sage Publications.

Turpeinen, E. 2007. *Anna, Jaanus ja Eelis. Tammen kultainen aapinen monikulttuuri-sesta näkökulmasta ekaluokkalaisten näkemysten siivittämänä*. Helsingin yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma. [Julkaisematon]

Tuulasvaara, K. 2003. *Suomalainen yhteiskunta ja kulttuuri 1970-2000 -luvuilla ilmenyneissä aapisissa*. Helsinki: Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma. [Julkaisematon]

Venezky, R.L. 1992. Textbooks in School and Society. Teoksessa Jackson, P.W. (toim.) *Handbook of Research on Curriculum: A Project of the American Educational Research Association*. New York: Macmillan, 436–461.

Westbury, I. 1990. Textbooks, Textbook Publishers and the Quality of Schooling. Teoksessa Elliot, D. & Woodward A. (toim.), *Textbooks and Schooling in the United States: The Eighty-Ninth Yearbook of the National Society for the Study of Education*. Chicago, IL: National Society for the Study of Education, 1–22.

Woodward, A. & Elliot, D. 1990. Textbooks: Consensus and Controversy. Teoksessa Elliot, D. & Woodward A. (toim.), *Textbooks and Schooling in the United States: The Eighty-Ninth Yearbook of the National Society for the Study of Education*. Chicago, IL: National Society for the Study of Education, 146–159.

Yritteliäs kerholainen. 4H-yhdistys. Saatavilla:

http://www.4h.fi/kerhot/kerhonohjaajille/ohjaajan_avuksi/yritteliäs_kerholainen/

(Katsottu 16.10.2014)

Yrittäjyyden politiikkaohjelma. 2005. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö.

http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/politiikkaohjelmat_2003-2007/yrittajyys/fi.jsp

(Katsottu 22.4.2014)

Young, J. 1990. Writing and editing textbooks. Teoksessa Elliot, D. & Woodward A. (toim.), *Textbooks and Schooling in the United States: The Eighty-Ninth Yearbook of the National Society for the Study of Education*. Chicago, IL: National Society for the Study of Education, 71–85.

Liitteet

Liite 1

Haastattelurunko 20.5.2014

Aapisten muutos

- Miten aapistesi sisältö on muuttunut viime vuosikymmeninä?
- Miten nykyaapistesi poikkeavat 90-luvun aapisistasi?
- Mikä on saanut tämän muutoksen aikaan?

Aapisten tekeminen

- Mitä vaatimuksia kustantaja asettaa aapisille?
- Millainen yhteistyö aapisten tekemiseen liittyy? Yhteistyötahot? Työryhmän vaikutus?

Aapisen funktio

- Millainen funktio aapisen kertomuksilla on?
- Miten kertomusten lapsikansalainen muotoutui työryhmän kesken?

2000-luvun lapsikansalainen

- Onko määritelmäni osuva?
- Mistä määritelmät tulevat kasvatustilanteeseen? Mitkä lähteet oleellisia/keskeisiä?

Liite 2

Haastattelurunko 2.10.2014

Muut aapiset

- Millaisia ajatuksia/pyrkimyksiä muiden aapisten ratkaisujen takana on? (teemat, hahmot, painotukset)
- Miten ne suhteutuvat oman aapisesi ratkaisuihin?

Analyysin tulokset

- Ovatko tulokset totuudenmukaisia? Mitä oleellista jäi uupumaan?
- Millaiseen lapsikansalaisuuteen kasvattaa Taikamaan aapinen, Kirjakuja 1 - aapinen? Entä Pikkumetsän aapinen?

Aapinen ja lapsikansalaisuus

- Voiko aapinen olla edelläkävijä ja esitellä yhteiskunnan kannalta jotain uutta?
- Onko lapsikansalaisuudessa jotain, joka on vaikeaa tai erityisen helppoa käsitellä eläinhahmojen kautta? Entä ihmishahmojen?

Taulukot

Taulukko 1 Sukupuolisensitiivisyys (a = aapinen, o-o = opettajanopas)

Sukupuoli	Pikkumetsän aapi- nen/opeopas	Kirjakuja 1 aapi- nen/opeopas	Taikamaan aapi- nen/opeopas
Nainen/tyttö	Ansa, Alaska Minna, Muru Emojänis (o-o 174) Tyttö (o-o 178) Pikkutyttö & myyjä kaupassa (o-o 180) Kirjastotäti ja tyttö (o-o 190) Kaksi iäkstä naista (o-o 192) Tyttö (a 30) Etumarketin myyjä (a 96-97) Postivirkailija (a 120-121) Kokki (a 122-123)	Liisa, Helmi-äiti, Bella Kaisa (o-o 75) Lempi-ope (o-o 105) Tessa ja Aina (a 52) Hupakko (a 92) Deborah (a 124- 125) Hiiri (a 130) Silja (a 144) Tuhkimo ja Kum- mitäti (a 158) Peukaloliisa (a 186)	Assi, Inkeri, Ulla- äiti, Hilma-mummo Räkätti-velho (o-o 21) Eläinlääkäri (o-o 27) Tirehtööri Tapa (o- o s. 31) Teatterin nainen, ehkä ohjaaja (o-o 36, a 57) Räyhäri (a 47) Kaksi naista (a 85) Kuningatar ja 2 la- keijaa (a 102) Innu (a 104) Kaksi peikkaa (a 106) Lapsi (a 108) Haltija ja tyttö (a 110) Karjakko (a 125) Muori ja kaksi tont- tua (a 157)
Yht.	16	14	24
Mies/poika	Ossi, Hukka-Uuno Niilo, Kulta Pitkä poika (o-o 178) Isä kaupassa (o-o 180) Kaksi uutisankkuria (o-o 188) Metsäkoneen kuski (o-o 196) Poika (a 30) Etumarketin myyjä (a 96-97) Opettaja ja kaksi poikaa (a 110-111) Tarjoilija (a 122- 123)	Matti, Tahvo, Aarne, Heikki-isä, Laine Kuljettaja (o-o 26) Pekka ja Pasi (o-o 81) Lumipallo (a 44) Vattukuningas (a 53) Peikkovaari (a 119) Namu-koira (a 84) Hiiri (a 130) Seppo (a 144) Pikku prinssi (a 186)	Eino, Severi, Reijo- isä, Aksu-isä, Valle- pappa Kihokki-velho (o-o 25) Osmo Ollikainen (o-o 26) Romulus-keksijä (o-o s. 30) Kero-kellokauppias (o-o s. 32) Runar Räyhäri (o-o 33) Räyhäri (a 47) Räyhäri (a 49) Mies (a 85) Museon vahtimesta-

			ri ja johtaja (a 87) Kuningas ja kaksi lakeijaa (a 102) Lekku ja Unka (a 104) Kolme peikkoa (a 106) Poika (a 110) Renki (a 127) 7 veljestä (a 149) Pukki ja kaksi tont- tua (a 157)
Yht.	15	15	35
Neutraali	Varis, mopo, Pikkupuput (o-o 174) Bussi (a 128)	Peikko (a 119) Lepakko (a 126) Jukku (a 172)	Isko ja Leepu Opas ja kolme peikkoa (o-o 24) Keijut (o-o 22) Rub (o-o 30) Kilpailun järjestäjät (o-o 37) Myyrä (o-o 38) Jääjunnu (a 77) 5 aavetta (a 108)
Yht.	36	32	

Taulukko 2 Yritteliäisyys

Kategoria	Pikkumetsä		Kirjakuja 1		Taikamaa	
	Aapinen	Opeopas	Aapinen	Opeopas	Aapinen	Opeopas
Yritteliäisyys	49, 63	158, 166	16-17	33, 39	19, 21	21, 23
	66	182, 188	20-21	45, 51	25, 31	24, 26
	94-95	190, 192	24-25	69, 75	44-45	27, 29
	98-99	196, 198	28-29	93, 123	50-51	30, 31
	106-107	200, 202	36-37	129, 159	60-61	32, 33
	108	204	40-41	171, 181	69	34, 35
	128-129		56-57		76-77	38, 39
	130-131		68-69		86-87	
	146-147		76-77		88-89	
	150		80-81		118-119	
			84-85		132-133	
			88-89		138-139	
			96-97		140-141	
			100-101		142-143	
			104-105		152-153	
			108-109			
			122-123			
			136-137			
			138-139			
			162-163			
			178-179			
			180-181			
Yht.	22		34		31	
Prosenttiosuudet	19%		30%		29%	

Taulukko 3 Suvaitsevaisuus

Kategoria	Pikkumetsä		Kirjakuja1		Taikamaa	
	Aapinen	Opeopas	Aapinen	Opeopas	Aapinen	Opeopas
Monikulttuurisuus ja suvaitsevaisuus	102-103	162, 164	44-45	20, 21	19,	19, 21
	104-105	170, 172	48-49	26, 33	46-47	23, 24
	120-121	174, 184	62-63	51, 63	106-107	28, 30
	130-131	188, 192	70-71	69, 129	116-117	33, 34
	155	198, 206	84-85	135, 171	142-143	
		208	114-115	181	150-151	
			120-121		159-161	
			124-125		162	
			189			
Kaikki yht.	16		20		16	
Prosenttiosuudet	14%		18%		15%	

Taulukko 4 Ympäristötietoisuus

Kategoria	Pikkumetsä		Kirjakuja 1		Taikamaa	
	Aapinen	Opeopas	Aapinen	Opeopas	Aapinen	Opeopas
Ympäristötietoisuus	27, 37	158, 168	42-43	75, 129	24-25	16, 17
	42, 45	170, 176	149-151		36-37	18, 19
	49, 55	178, 184			48-49	26, 28
	58-59	186, 188			124-125	29, 30
	63	190, 192			128-129	31, 33
	110-111	194, 196			130-131	34, 37
	142-143	198, 200			132-133	
	144	202			134-135	
	146-147				136-137	
	150				154-155	
Yht.	29		4		22	
Prosenttiosuudet	25%		4%		21%	

Taulukko 5 Media ja diginatiivius

Kategoria	Pikkumetsä		Kirjakuja 1		Taikamaa	
	Aapinen	Opeopas	Aapinen	Opeopas	Aapinen	Opeopas
Media ja diginatiivius	31, 44	178, 186	122-123	20, 81	56	17, 23
	46, 49	188, 190	134-135	93, 135	84-85	24, 27
	63, 64	192, 196	176-177		132	29, 32
	77, 85	200, 202			138-139	36, 37
	88	208, 210			165	39
	106-107					
	116					
	120-121					
	127					
	130-131					
	134-135					
	140-141					
Yht.	26		7		14	
Prosenttiosuudet	23%		6%		13%	

Taulukko 6 Kuluttajuus

Kategoria	Pikkumetsä		Kirjakuja 1		Taikamaa	
	Aapinen	Opeopas	Aapinen	Opeopas	Aapinen	Opeopas
Kuluttajuus	45	160, 162	92-93	63, 93	44-45	20, 21
	96-97	168, 170	106-107	99, 141	55	26, 27
	120-121	172, 176	130-131	165, 171	110-111	28, 32
	122-123	180, 186	140-141	181		35
	128-129	204	168-169			
	134-135		170-171			
	166					
Yht.	16		13		10	
Prosenttiosuudet	14%		12%		9%	